

MARIA FAJER, EDELGARDA M. FOLTYN,
EUGENIUSZ FOLTYN, JANUSZ K. KOZŁOWSKI

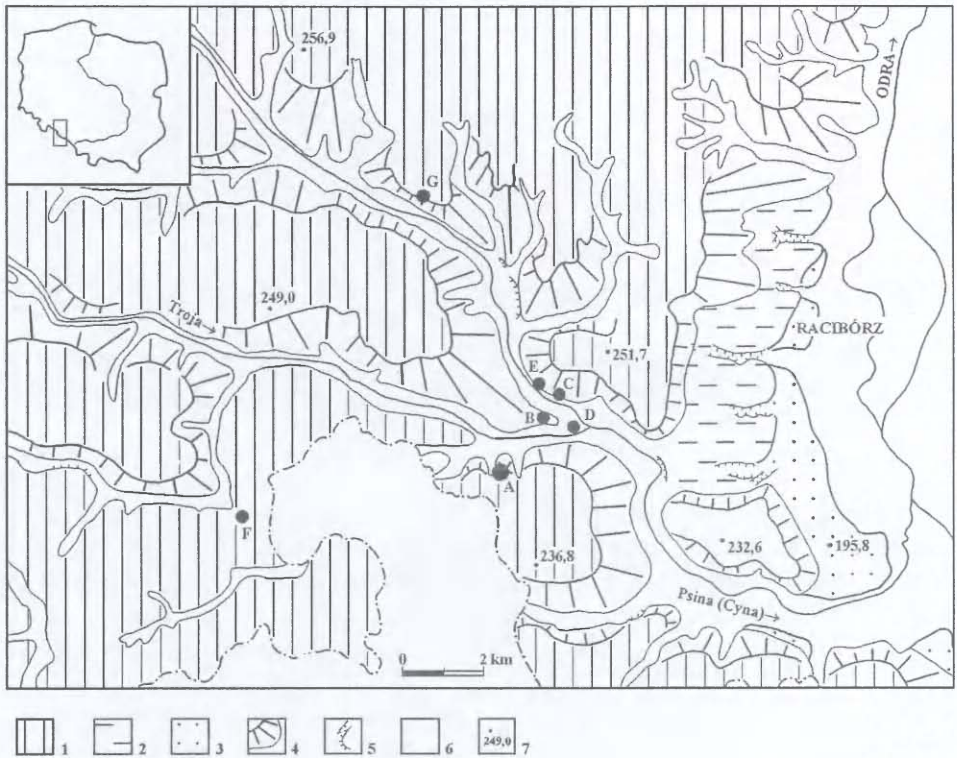
UWAGI O KULTURZE MIKOCKIEJ NA GÓRNYM ŚLĄSKU. PRZYCZYNEK DO GENEZY KULTURY MIKOCKIEJ W EUROPIE ŚRODKOWEJ

WSTĘP

Historia badań nad kulturą mikocką na Górnym Śląsku, czy — szerzej — na Śląsku, jest nad wyraz krótka. W 1936 r. na stanowisku 23 w Pietrowicach Wielkich, prawdopodobnie na powierzchni, H. Lindner znalazł nóż asymetryczny na surowiaku. Długo jednak pozostawał on nieznanym. Zabytek uwzględnił dopiero w swej syntezie paleolitu na Górnym Śląsku J. K. Kozłowski (1964a, s. 79, 161), zaliczając go do noży prądnickich atypowych — pozbawionych odbicia pararylcowego i mniej starannie wykonanych. Nieco później opinia ta została powtórzona przez J. K. Kozłowskiego i S. K. Kozłowskiego (1977, s. 82). Według W. Chmielewskiego (1975, s. 64) ma to być pięściak. Zdaniem A. Wiśniewskiego (1998, s. 238, przyp. 2), który ostatnio bliżej zajmował się tym wyrobem, może chodzić o „tylcowe asymetryczne narzędzie bifacjalne”, ewentualnie tzw. Faustkeilblatt. Przez dłuższy czas był to jedyny z terenu Górnego Śląska zabytek uważany za łączący się z kulturą mikocką.

W okresie od 1962 do 1992 r. doszło do odkrycia materiałów mikockich na stanowisku Dzierżysław 1 (E. M. Foltyn, E. Foltyn, J. K. Kozłowski 2000). Jest to w chwili obecnej najstarsze stanowisko reprezentujące tradycję z narzędziami asymetrycznymi w Europie środkowej.

O wiele bogatsza wydaje się nieoficjalna historia badań. Jak się okazuje, w magazynach Muzeum w Raciborzu znajduje się kilka dalszych wyrobów w typie noży asymetrycznych, będących znaleziskami prawdopodobnie H. Lindnera, ujawnionymi w obrębie miejscowości Pietrowice Wielkie, Cyprzanów i Maków. Ponadto w przeciągu lat 1992–1997 R. Czarneckiemu i J. Pawełkowi udało się zgromadzić dosyć bogatą kolekcję z Pietraszyna 49 (ryc. 1). Nowo odkryte stanowisko mieści się w pobliżu stanowisk Pietraszyn 4, którego stanowi jakby południowe przedłużenie, i Pietraszyn 21. W latach 1997–1999 stanowisko było kontrolowane przez E. Foltyną, dostarczając dalszych, nielicznych znalezisk. W 1997 r. poddano je obserwacjom stratygraficznym, wykorzystując fakt, iż znajduje się ono w strefie nieczynnej zwirowni (M. Fajer, E. M. Foltyn, E. Foltyn, J. K. Kozłowski, w druku).

Ryc. 1. Szkic geomorfologiczny południowo-wschodniej części Płaskowyżu Głubczyckiego z lokalizacją stanowisk archeologicznych

1 — wycyzyna lessowa; 2 — terasa warciańska; 3 — terasa vistulianska; 4 — stoki denudacyjne z pokrywą lessową; 5 — rozcięcie erozyjne; 6 — dna dolin; 7 — punkty wysokościowe (wysokość w m n.p.m.); A — Pietraszyn 49; B — Pietrowice Wielkie 8; C — Pietrowice Wielkie 23; D — Pietrowice Wielkie 76; E — Cyprzanów 3; F — Dzierżysław 1; G — Maków 15.

Rys. M. Fajer

Ryc. 1. Geomorphological sketch of the south-eastern part of the Głubczyce Plateau with the location of archaeological sites

1 — loess plateau; 2 — terrace of the Warta stage; 3 — terrace of the Vistula stage; 4 — loess-covered denudation slopes; 5 — erosional cuts; 6 — valley floors; 7 — spot height (height in m. a.s.l.); A — Pietraszyn 49; B — Pietrowice Wielkie 8; C — Pietrowice Wielkie 23; D — Pietrowice Wielkie 76; E — Cyprzanów 3; F — Dzierżysław 1; G — Maków 15.

Drawn by M. Fajer

Reasumując, w chwili obecnej lista stanowisk kultury mikockiej na Górnym Śląsku obejmuje 7 stanowisk. Znaczenie nowych odkryć w tym rejonie Polski polega nie tylko na zwiększeniu liczby stanowisk kultury mikockiej, lecz przede wszystkim na tym, iż odkrycia te zdają się potwierdzać istnienie w Europie środkowej starszych niż się przyjmuje przemysłów wschodniomikockich. W świetle dotychczasowych ustaleń, wzbogaconych nowymi datowaniami dla terytorium Niemiec, kultura wschodniomikocka miała się rozwijać

w Europie środkowej od schyłku piętra eemu po interpleniglacjał ostatniego piętra zimnego.

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁÓW

Cechą charakterystyczną inwentarza z Pietraszyna 49 jest występowanie zgrzebeł, noży asymetrycznych, pięściaków, *Faustkeilblatt* i odłupków retuszowanych. Narzędzia wykonywano przede wszystkim z surowiaków (45,65%), specjalnie w formie płytkowatej. Narzędzia z surowiaków łącznie z odpadkami i okruchami, także na ogół płytkowatymi, stanowią 52,17%. Oprócz tego, na narzędzia wybierano półsurowiec odłupkowy (47,83%), bardzo rzadko o proporcjach zbliżonych do tych, które charakteryzują wióry (4,35%) (por. tabela 1).

Tabela 1. Pietraszyn, stanowisko 49. Półsurowiec inwentarza narzędziowego
Table 1. Pietraszyn, site 49. Blanks of the tool assemblage

Narzędzia	Półsurowiec					
	surowiaki	odpady termiczne	okruchy	odłupki korowe	odłupki częściowo korowe	odłupki negatywowe
pięściaki	2					
<i>Faustkeilblätter</i>	1					
prądniki	3					
zaczątkowe prądniki	1					
noże typu Bockstein	1					
noże asymetryczne	3					
pięściaki/noże	1					
półwytwory form bifacjalnych	3	1				
zgrzebla:	5			7	1	1
podłużne	1				1	1
zbieżne				2		
<i>déjeté</i>				1		
bifacjalne	2					
bifacjalne podłużne typu Quina				2		
bifacjalne poprzeczne typu Quina	1			2		
groszaki	1					
odłupki retuszowane				6	4	1
narzędzia zębato-wnętkowe		1				
rylce rdzeniowate	1					
atypowe przekłuwacze			1			1
odłupki z płaskim retuszem w partii wierzchołkowej				1		
suma	21	2	1	14	5	3

Ponadto inwentarz ten cechuje wyraźna, prawie dwukrotna przewaga narzędzi nad odłupkami (65,71 : 34,29%). Inną ważną cechą wydaje się być dominacja narzędzi obustronnie powierzchniowo retuszowanych (52,17%) nad narzędziami jednostronnymi (47,83%). Jednocześnie grupa narzędzi obustronnych obejmuje prócz noży i pięściaków również zgrzebła. Można rzec, iż retusz powierzchniowy jest wszechobecny. Przekroje narzędzi bifacjalnych są: płasko-wypukły (63,16%) oraz podwójnie płasko-wypukły (36,84%) (por. tabela 2).

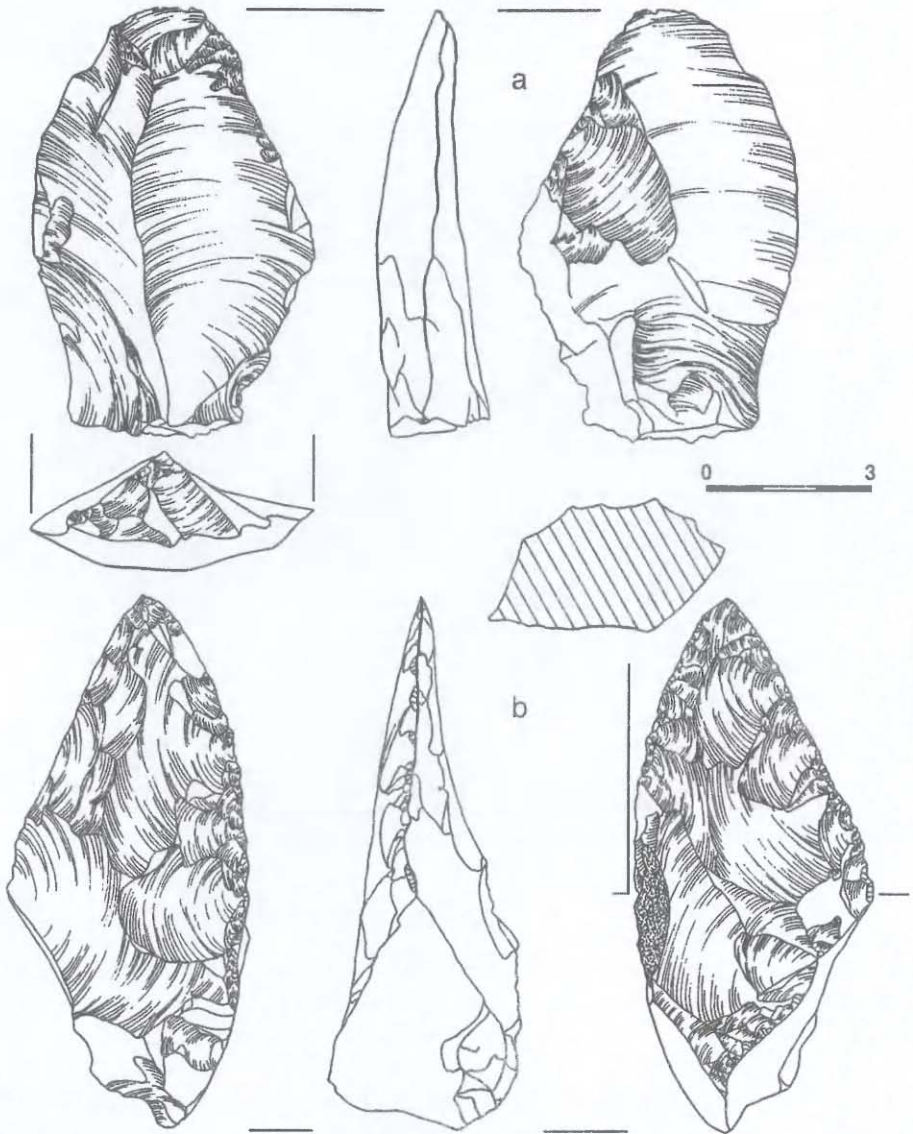
Tabela 2. Pietraszyn, stanowisko 49. Przekroje narzędzi bifacjalnych
Table 2. Pietraszyn, site 49. Sections of bifacial tools

Narzędzia	Przekrój	
	podwójnie płasko-wypukły	płasko-wypukły
noże typu Bockstein		1
inne noże	1	3
prądniki	2	1
pięściaki	1	2(?)
pięściaki/noże	1	
<i>Faustkeilblätter</i>		1
zgrzebła	2	4
suma	7	12(?)

Wśród pięściaków reprezentowane są: typ mikocki z tylcem (ryc. 2b) i masywny podtrójkatny ze zgrubiałą, surową podstawą (ryc. 3). Inny charakterystyczny typ stanowi raczej małych rozmiarów pięściak typu Faustkeilblatt (ryc. 4a). Na pograniczu pięściaków i noży można umieścić wyrób kształtu sercowatego z podstawą asymetrycznie korową (ryc. 5a).

Wśród noży asymetrycznych zaznacza się słaba dominacja prądników (ryc. 4b, 6a, b). Wszystkie mają wierzchołek ścieniany dwustronnym retuszem. Oprócz nich wystąpiły dwa noże w przekroju częściowo dwuwypukłe, częściowo płasko-wypukłe z tylcem łukowatym na krótkim odcinku, w partii bliżej wierzchołka, retuszowanym (ryc. 7c, 8a). Następnie wymienić należy pojedynczy nóż typu Bockstein zachowany we fragmencie (ryc. 7b). Do znalezisk odosobnionych, ale ważnych, zalicza się nóż asymetryczny z tylcem korowym, esowatym (ryc. 8b). Do tego dochodzi jeszcze dosyć masywny, gruby nóż asymetryczny będący zaczątkowcem albo przerobionym wtórnie prądnikiem (ryc. 7a). Formom gotowym towarzyszą zaczątkowce obustronnych zgrzebeł/noży (ryc. 9a, b, 10b) i ostrza liściowatego (ryc. 11a).

Zgrzebła charakteryzuje przewaga form bifacjalnych nad jednostronnymi. Grupę zgrzebeł jednostronnych reprezentują okazy podłużne wypukłe (ryc. 11b, 12a, b), zbieżne wypukłe (ryc. 13c), zbieżne wypukłe z jedną krawędzią łuskana

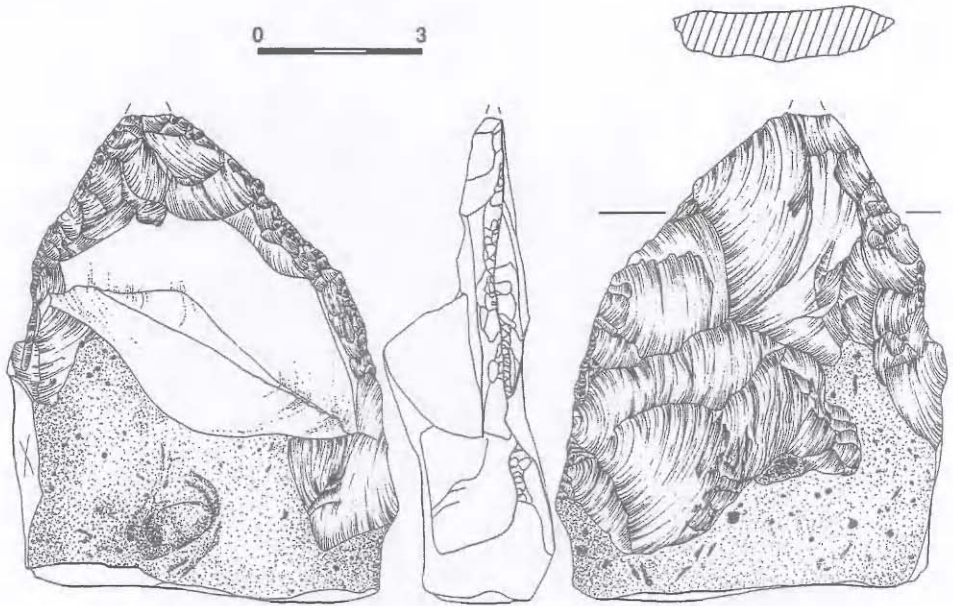
Ryc. 2. Pietraszyn, stanowisko 49
a — odtupek lewaluaski retuszowany; b — pięściak.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 2. Pietraszyn, site 49
a — retouched Levalloisian flake; b — hand-axe.

Drawn by E. M. Foltyn

po obu stronach (ryc. 13a), *déjeté* (ryc. 13b). Retusz tych zgrzebł jest jednoseryjny, rzadziej dwuseryjny, płaski, przykrawędny, wyjątkowo stromy. Okaz *déjeté* ma dodatkowo ścieniony sęczek. Na formy bifacjalne składają się: zgrzebło

Ryc. 3. Pietraszyn, stanowisko 49. Pięściak.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 3. Pietraszyn, site 49. Hand-axe.

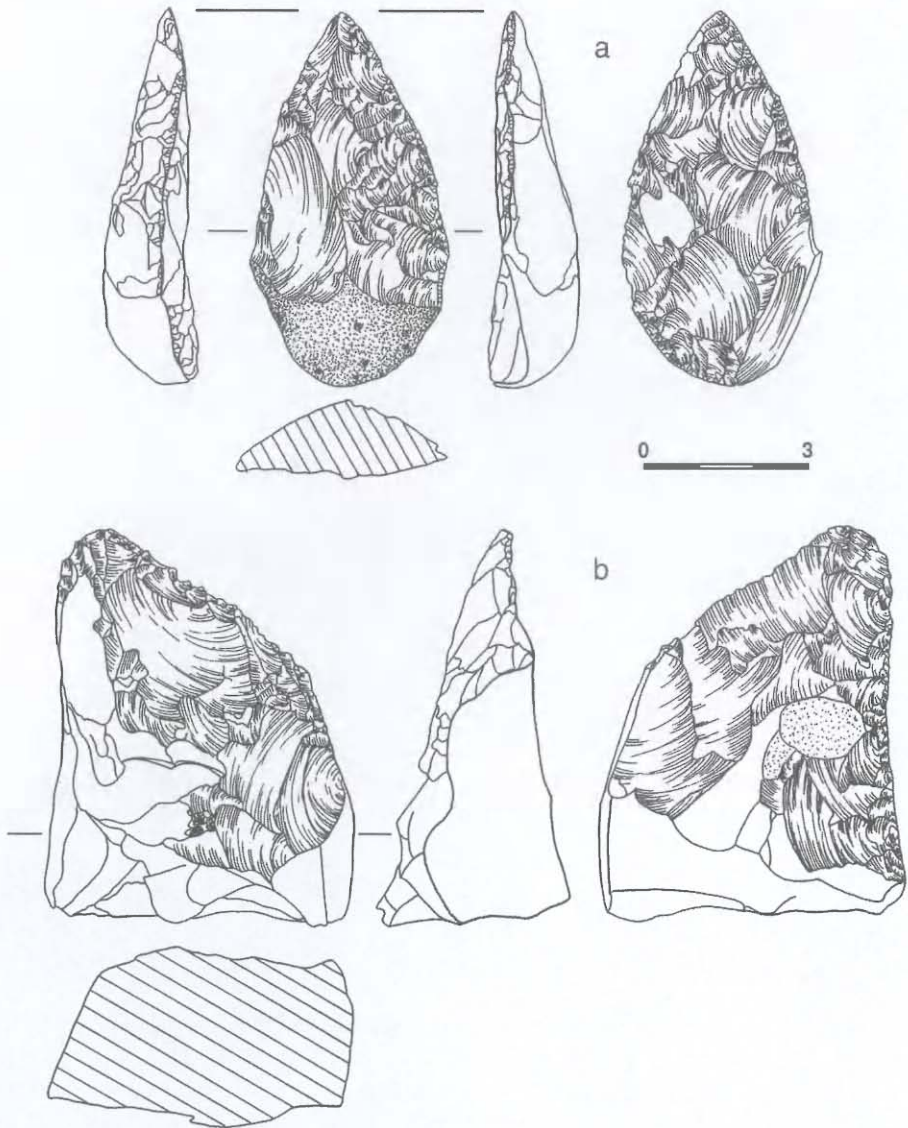
Drawn by E. M. Foltyn

z krawędzią dwustronnie retuszowaną (ryc. 14a) i zgrzebło zaczątkowe (ryc. 5b). Ponadto wyróżnia się grupa zgrzebł bifacjalnych z retuszem Quina. Są to zgrzebła podłużne proste (ryc. 14b, 10a) oraz poprzeczne wypukłe (ryc. 15a, 16) i proste (ryc. 15b). Osobne miejsce zajmuje groszak z retuszem prawie dookólnym, dwustronnym (ryc. 17a).

Zwraca dalej uwagę obecność atypowych przekłuwaczy (ryc. 18b), ostrza-odłupka wiórowatego z wierzchołkiem o płaskim łuskaniu na stronie spodniej (ryc. 17b), rylca-rdzenia (ryc. 18a) i narzędzia zębato-wnękowego.

Inwentarz uzupełniają odłupki retuszowane (ryc. 2a, 13d, 18c). Większość z nich odznacza się na ogół łuskaniem ciągłym na niewielkiej części obwodu. Łuskanie dotyczy głównie strony górnej, raz dolnej. Do wyjątków należy okaz prawie dookólnie, zmiennie retuszowany. Jeden odłupek ma płaskie łuskanie na stronie spodniej prawego boku. Oprócz tego stanowisko dostarczyło odłupka *appointé* i odłupka z retuszem stromym.

Podkreślić należy brak w inwentarzu rdzeni. Sądząc na podstawie półsurowca, rdzeniowanie opierało się na technologii dużego odłupkowego rdzenia jedno-piętowego. Rdzeń ten był użytkowany bez zaprawy lub z ograniczoną obróbką przygotowawczą. Wykorzystywano też rdzenie krążkowate i lewaluaskie. Brak śladów stosowania techniki wiórowej. Fakt nieobecności rdzeni w inwentarzu ma związek, jak można przypuszczać, z charakterem stanowiska, będącego według wszelkiego prawdopodobieństwa rodzajem pracowni narzędzi bifacjalnych.

Ryc. 4. Pietraszyn, stanowisko 49

a — pięściak liściowaty; b — nóż.

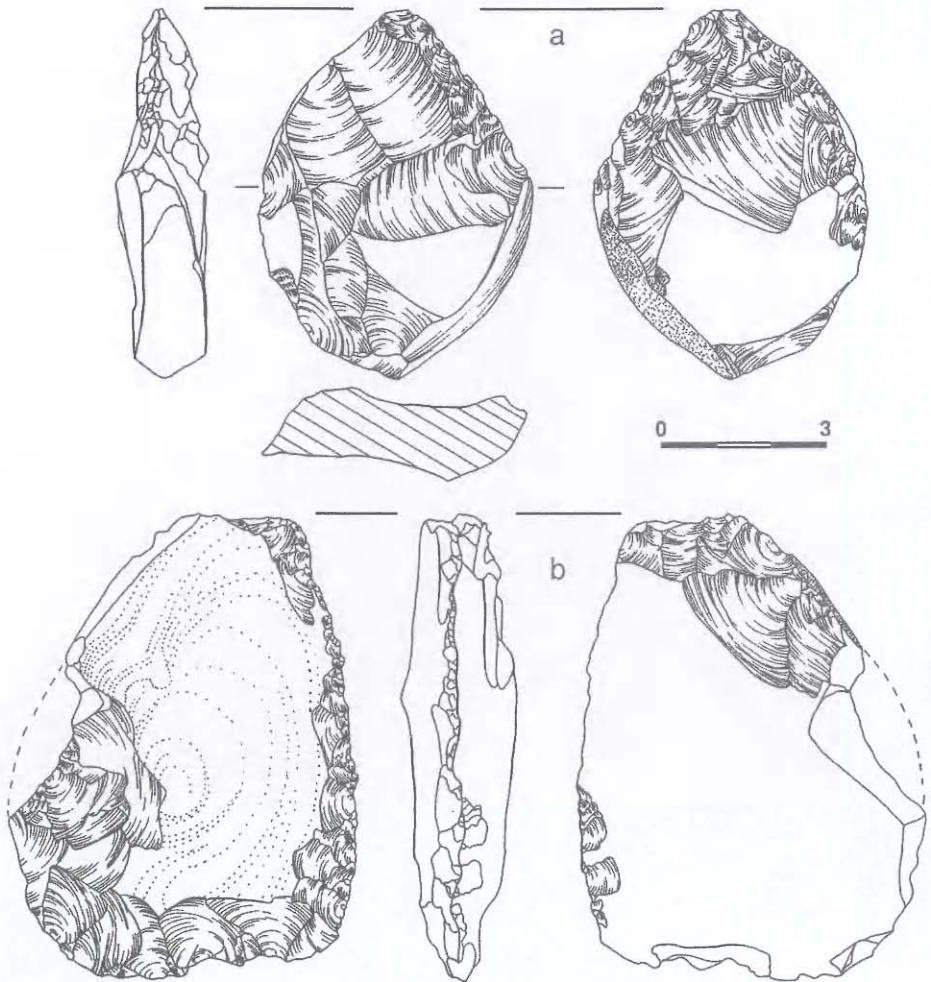
Rys. E. M. Foltyn

Fig. 4. Pietraszyn, site 49

a — *Faustkeilblatt*; b — knife.

Drawn by E. M. Foltyn

W materiale odłupkowym przeważają odłupki częściowo korowe (50,00%). Na stronach górnych odłupki te noszą ślady negatywów jednokierunkowych (41,67%), jednokierunkowych + poprzecznych (16,67%), koncentrycznych

Ryc. 5. Pietraszyn, stanowisko 49

a — nóż/pięściak; b — zgrzebło.

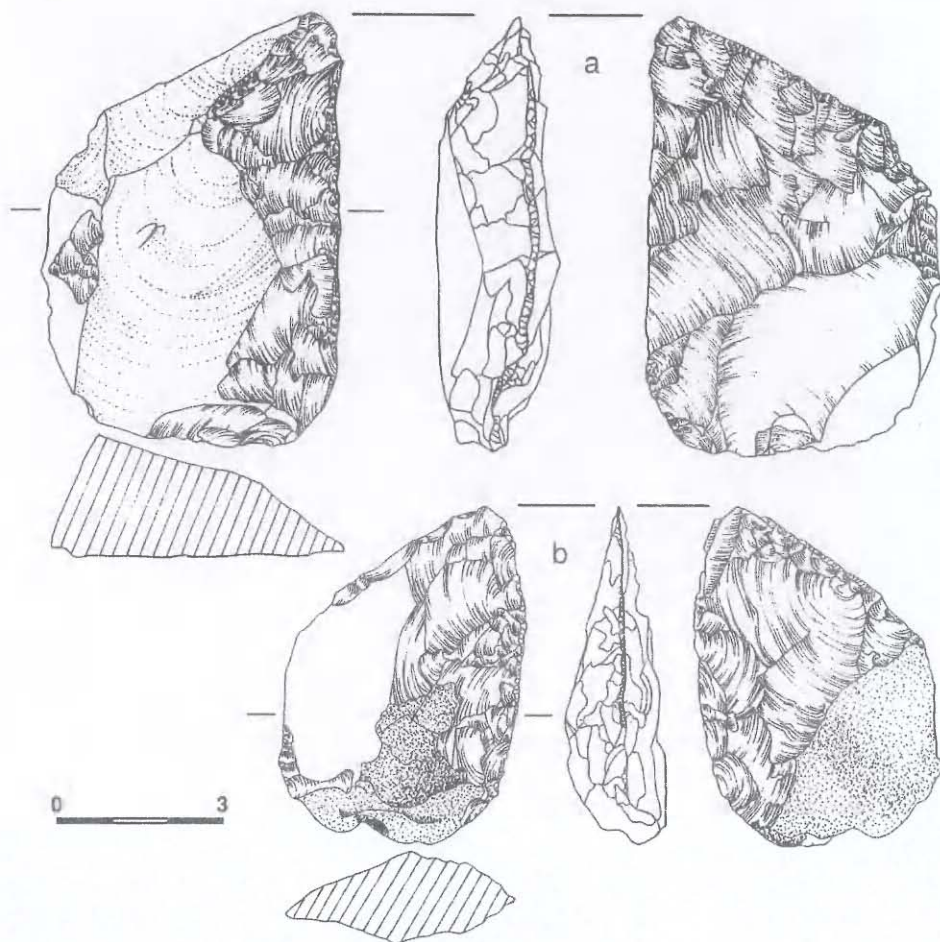
Rys. E. M. Foltyn

Fig. 5. Pietraszyn, site 49

a — knife/hand-axe; b — side-scraper.

Drawn by E. M. Foltyn

(16,67%), przeciwstawnych, przeciwstawnych + poprzecznych zgodnych, przeciwstawnych góra-dół + poprzecznych. Kora (powierzchnia naturalna) zachowała się w różnych zestawieniach, ale bez widocznych preferencji, na bokach, wierzchołku, na środku i przy piętce; raz przebiega od piętki do wierzchołka na osi odłupka (tabele 3–4). Odłupki korowe (37,50%) dzielą się na całkowite (12,50%) i pokryte korą w ponad 50% (25,00%). Mało jest odłupków negatywnych (12,50%): jednokierunkowych + poprzecznych i przeciwstawnych (tabele 3–4). Odłupki, co ważne, pochodzą głównie z obróbki bifacjalnej.

Ryc. 6. Pietraszyn, stanowisko 49

a, b — noże.

Rys. E. M. Fołtyn

Fig. 6. Pietraszyn, site 49

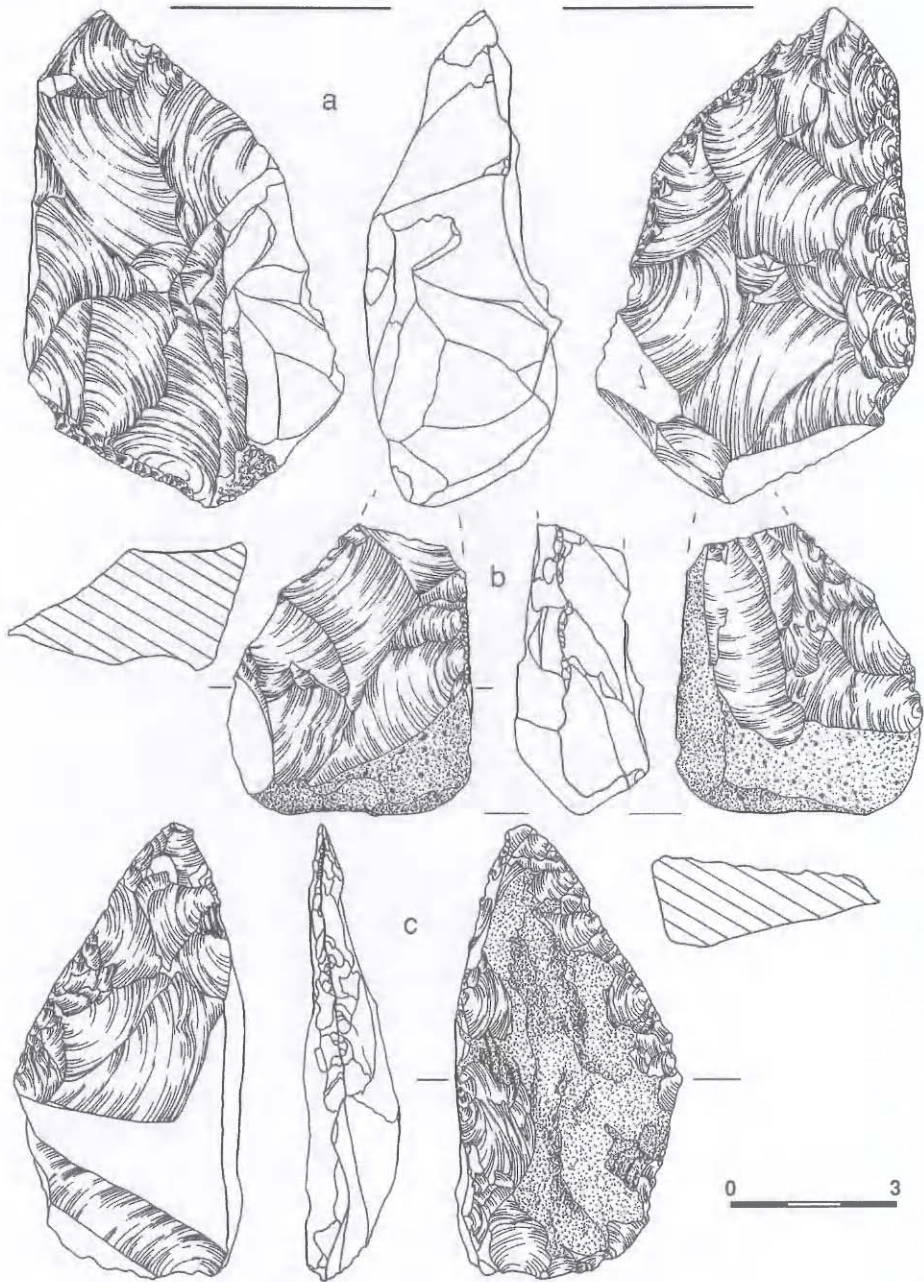
a, b — knives.

Drawn by E. M. Fołtyn

Tabela 3. Pietraszyn, stanowisko 49. Odlupki — charakter strony górnej

Table 3. Pietraszyn, site 49. Flakes — character of dorsal surface

Odlupki							
korowe		częściowo korowe — z korą na:					negatywowe
100%	>50%	boku lewym	boku prawym	wierzchołku	przy piętce	środku	
3	6	x2x3x5 x6x11	x1x3x4x5 x7x12	x2x6x10	x1x4	x7x8x9	3

Ryc. 7. Pietraszyn, stanowisko 49

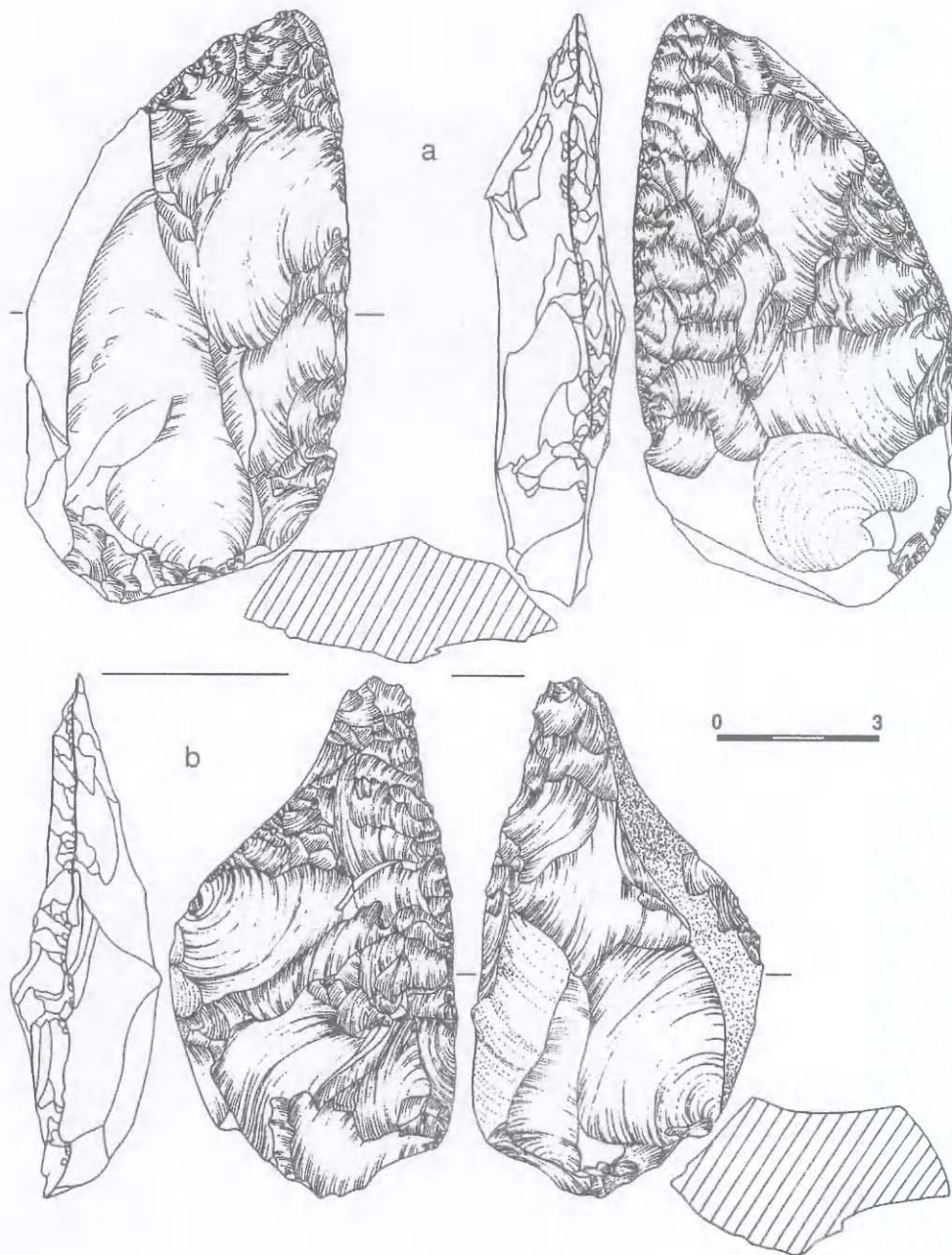
a, b, c — noże.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 7. Pietraszyn, site 49

a, b, c — knives.

Drawn by E. M. Foltyn

Ryc. 8. Pietraszyn, stanowisko 49

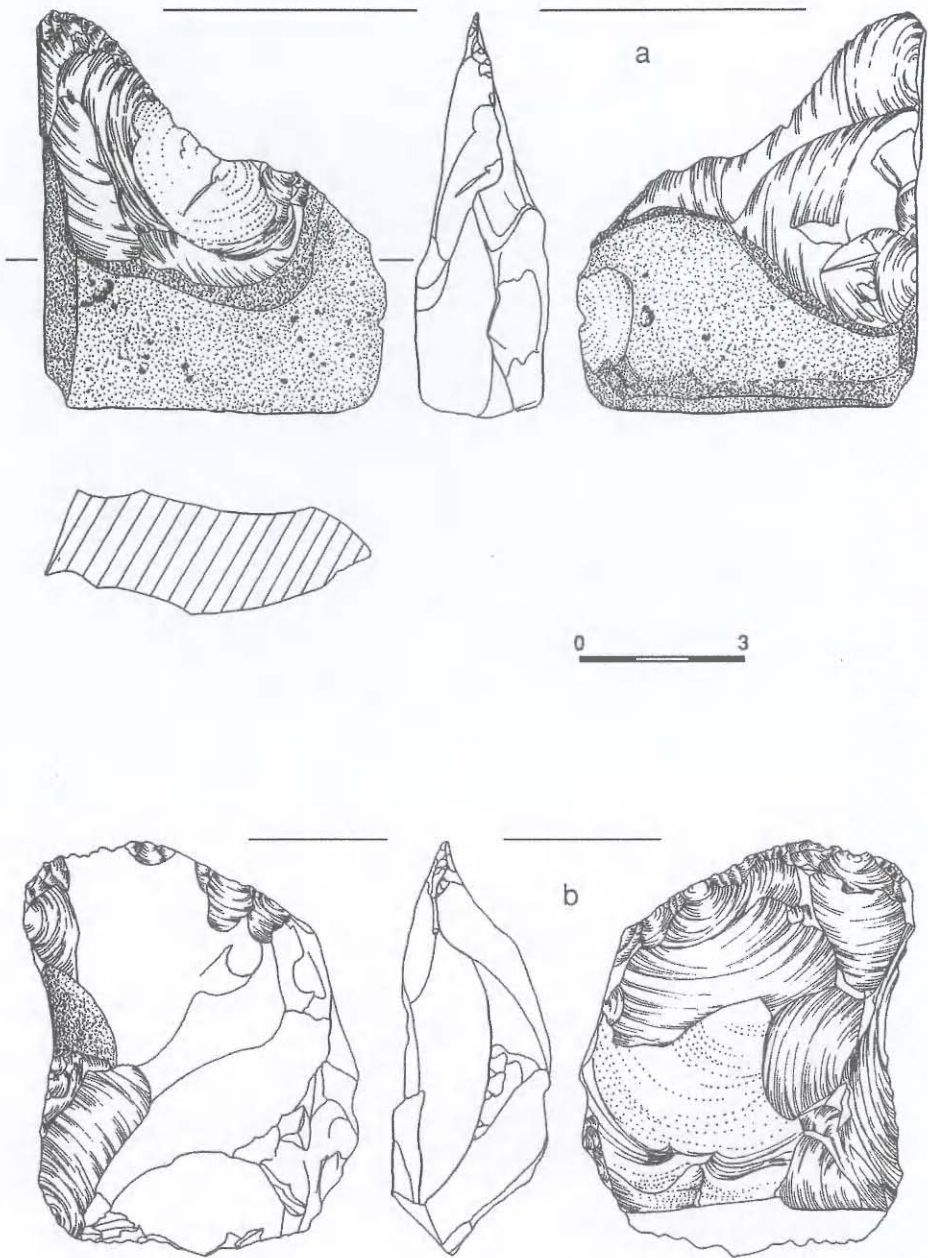
a, b — noże.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 8. Pietraszyn, site 49

a, b — knives.

Drawn by E. M. Foltyn

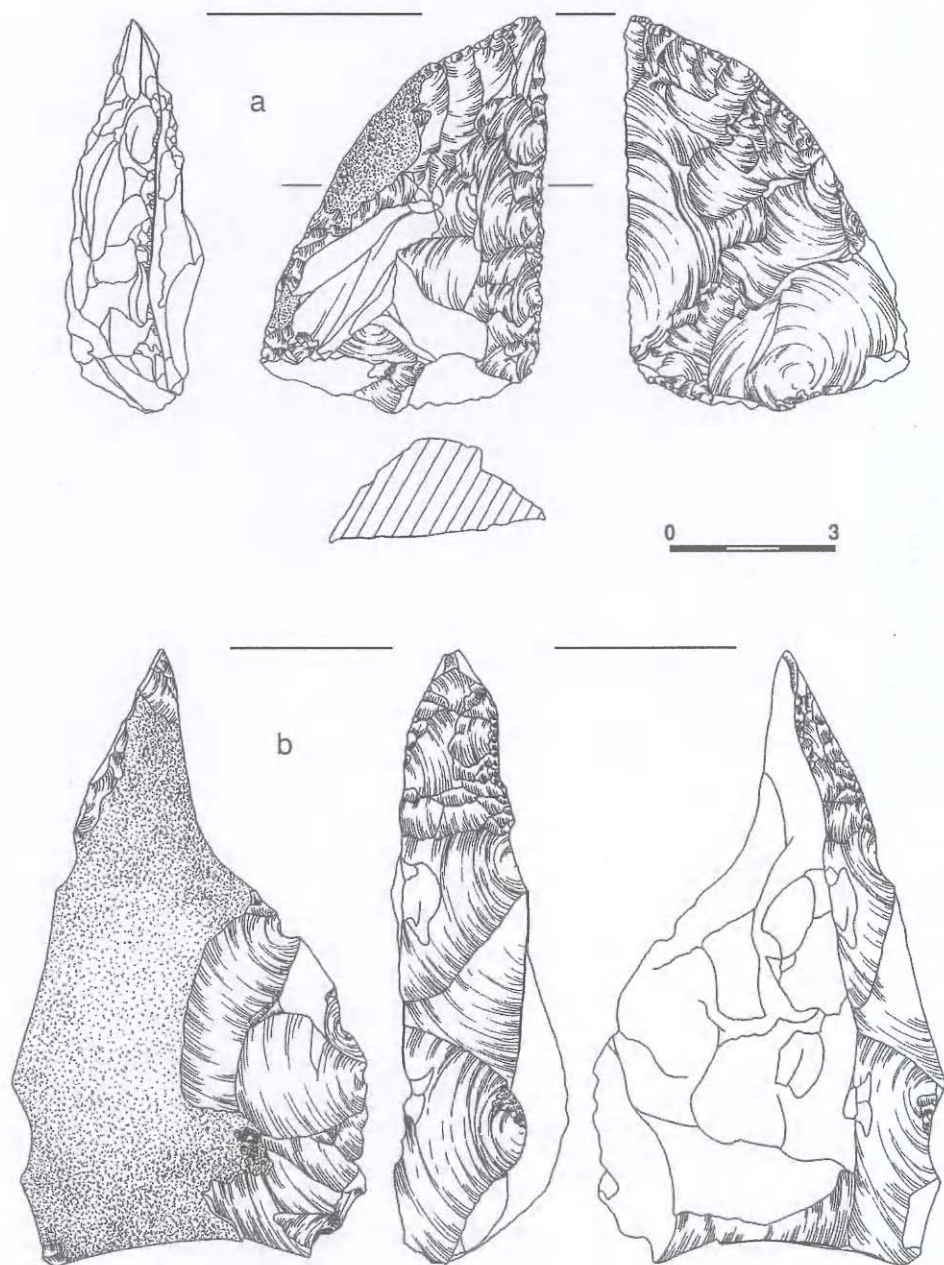

Ryc. 9. Pietraszyn, stanowisko 49
a, b — formy zaczątkowe zgrzebeł/noży.

Fig. 9. Pietraszyn, site 49
a, b — half-finished knife/side-scrapers.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

Ryc. 10. Pietraszyn, stanowisko 49

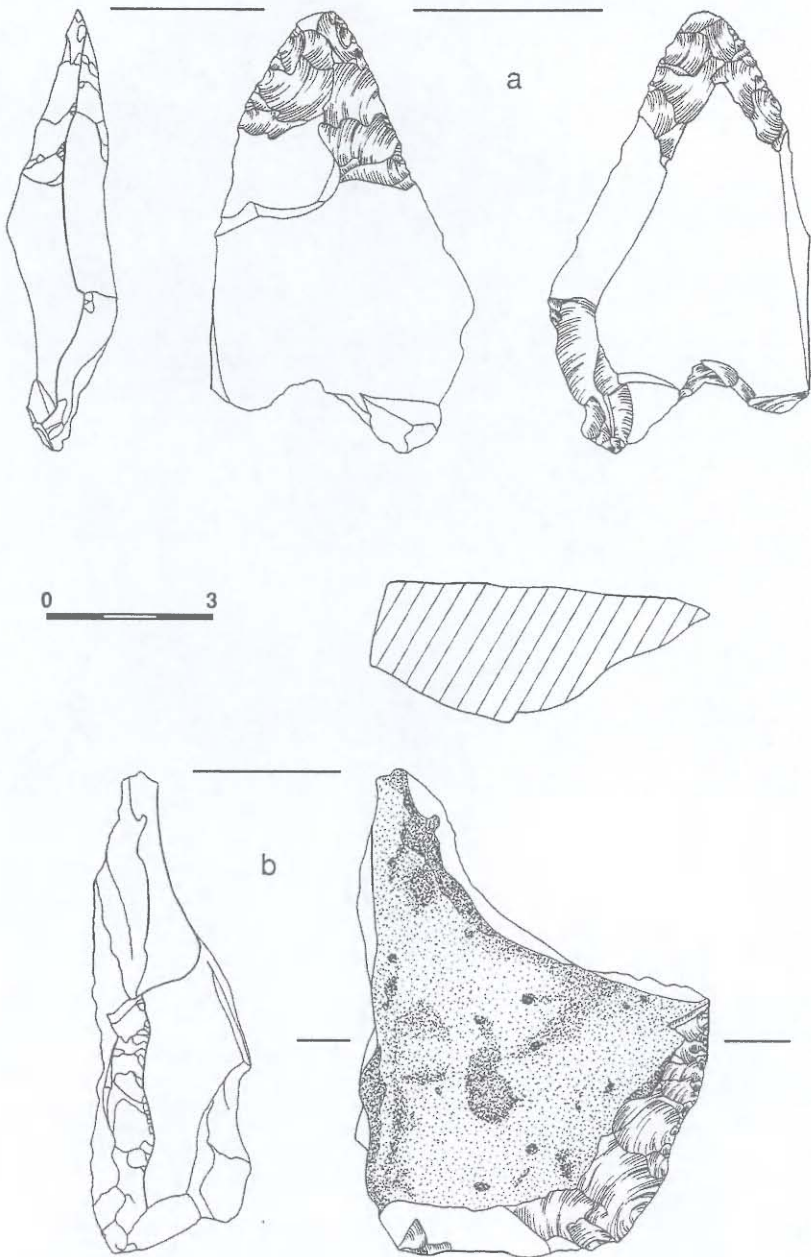
a — zgrzebło; b — forma zaczątkowa zgrzebła/noża.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 10. Pietraszyn, site 49

a — side-scraper; b — half-finished knife/side-scraper.

Drawn by E. M. Foltyn

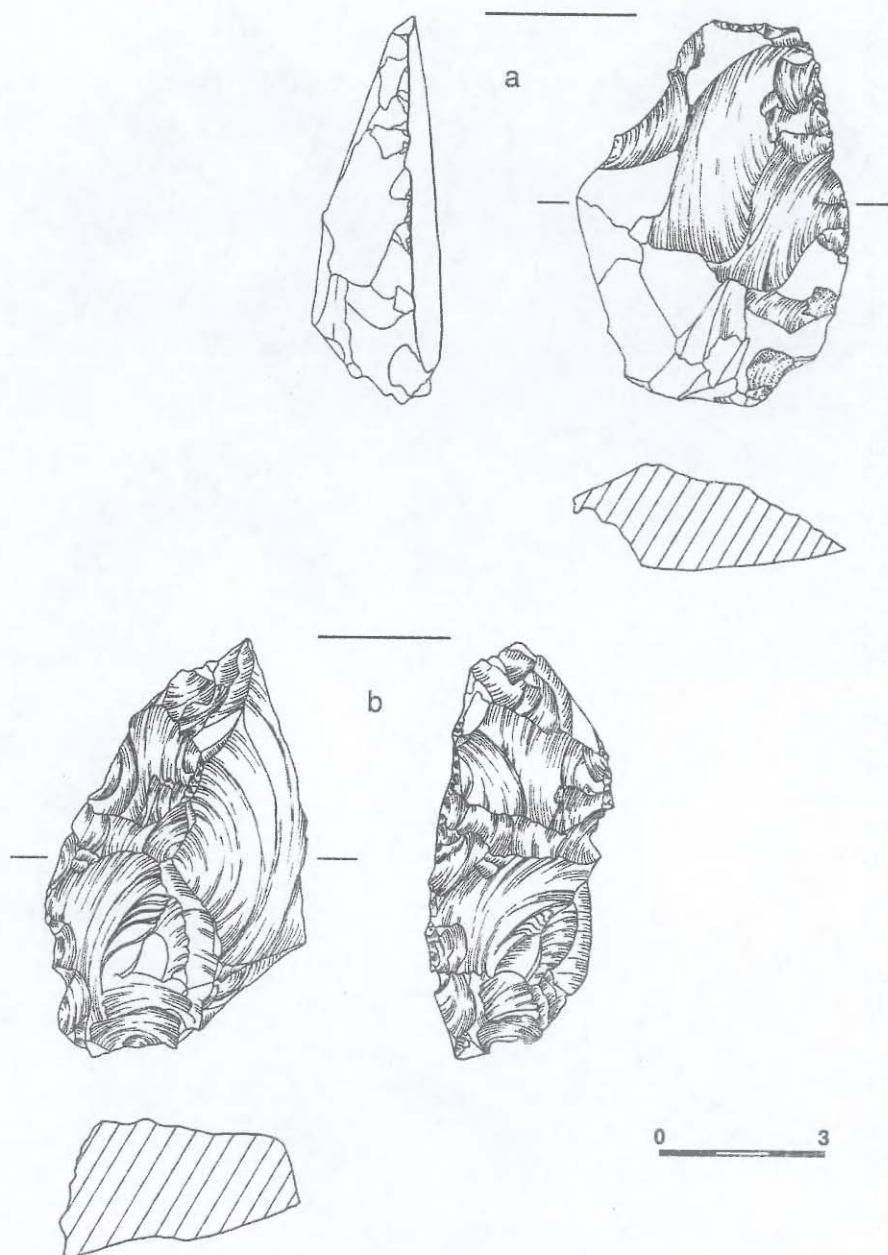

Ryc. 11. Pietraszyn, stanowisko 49
 a — forma zaczątkowa ostrza liściowego; b — zgrzebło.

Fig. 11. Pietraszyn, site 49
 a — half-product of leaf point; b — side-scraper.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

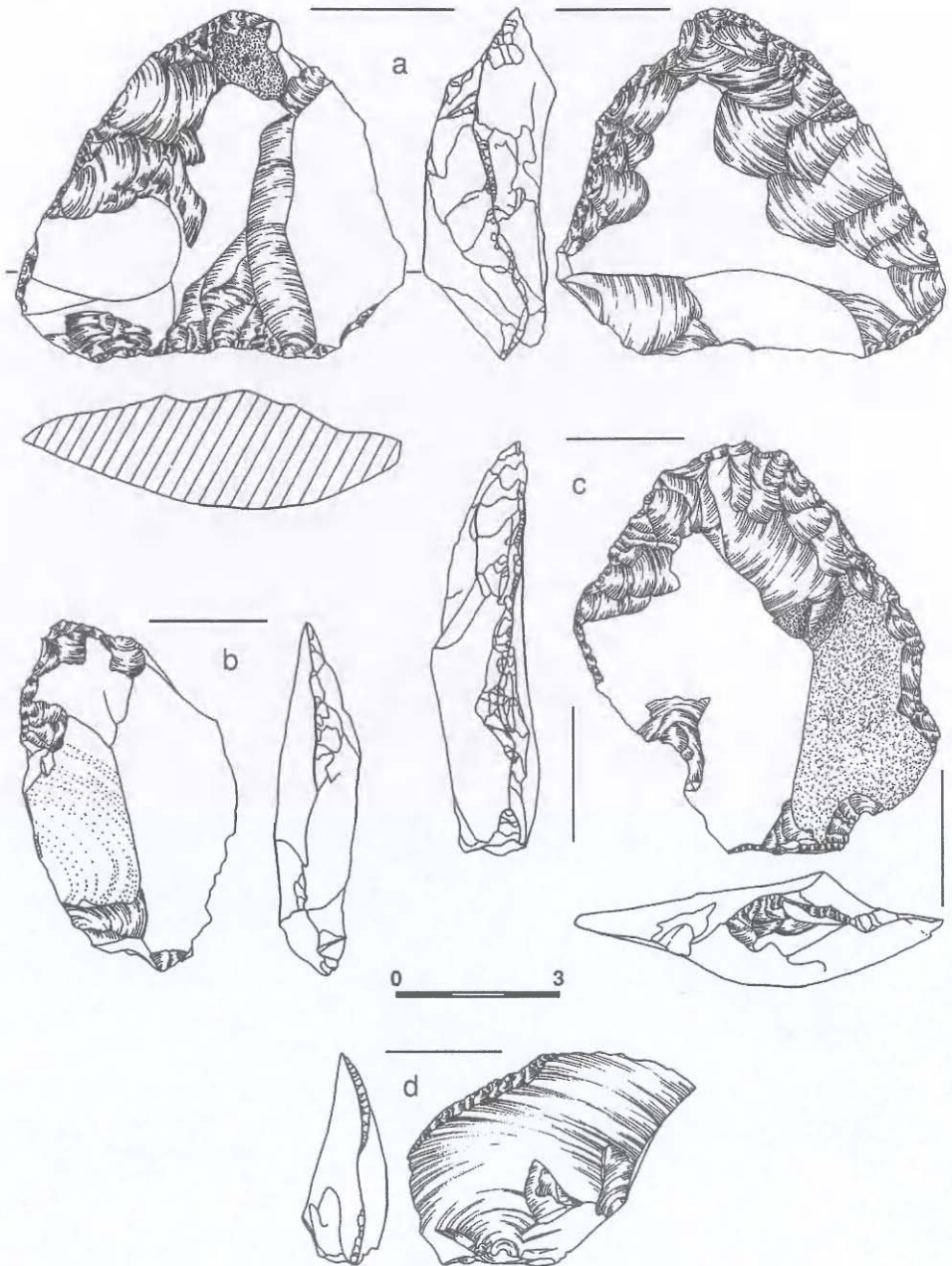

Ryc. 12. Pietraszyn, stanowisko 49
a, b — zgrzebla.

Fig. 12. Pietraszyn, site 49
a, b — side-scrapers.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

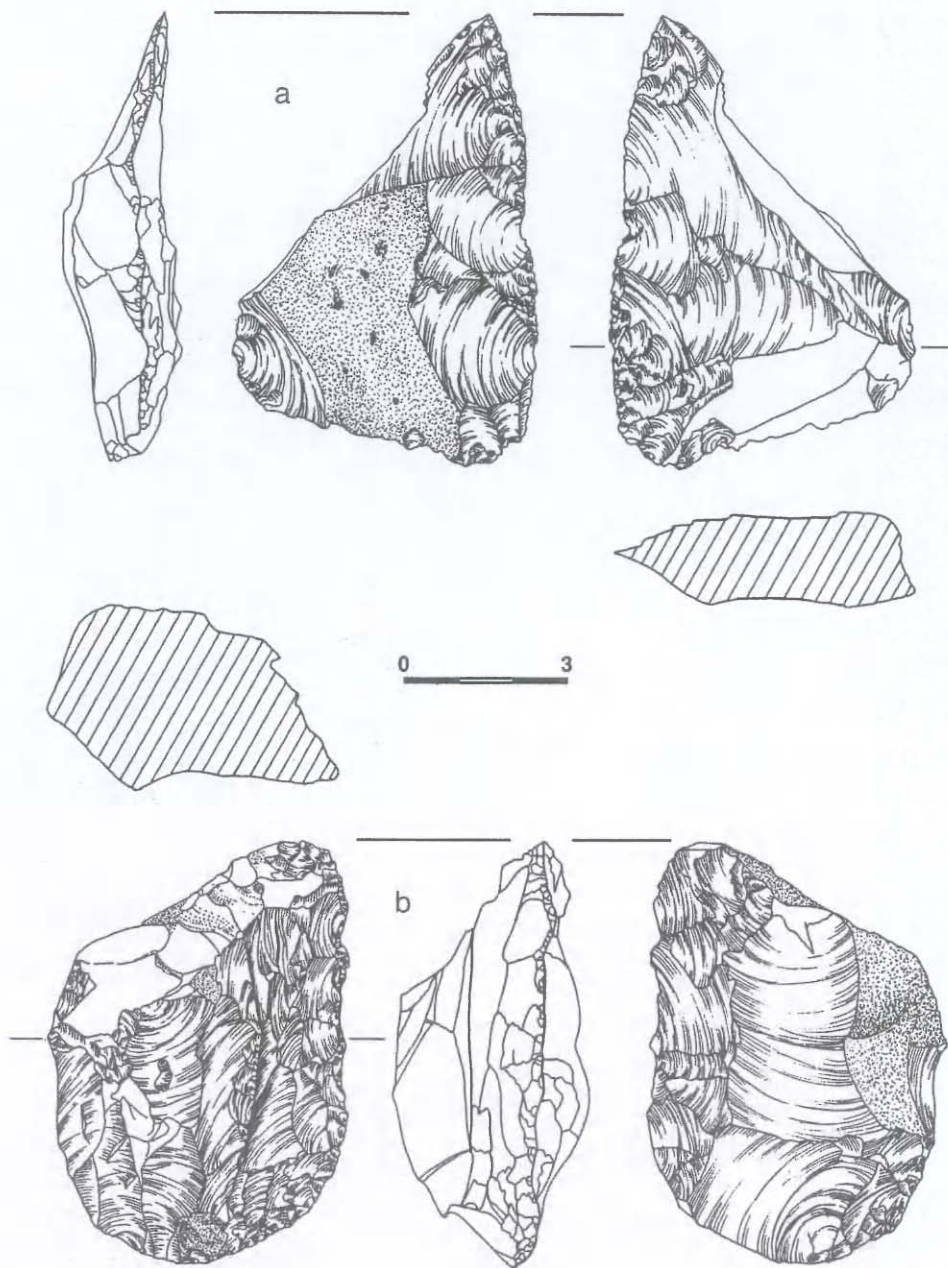

Ryc. 13. Pietraszyn, stanowisko 49
a-c — zgrzeblą; d — odłupek retuszowany.

Fig. 13. Pietraszyn, site 49
a-c — side-scrapers; d — retouched flake.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

Ryc. 14. Pietraszyn, stanowisko 49
a, b — zgrzebła.

Fig. 14. Pietraszyn, site 49
a, b — side-scrapers.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

Tabela 4. Pietraszyn, stanowisko 49. Odłupki i narzędzia odłupkowe — przebieg negatywów na stronie górnej

Table 4. Pietraszyn, site 49. Flakes and flake tools — flake scars on the dorsal surface

Negatywy	Odłupki		Narzędzia	
	częściowo korowe	negatywowe	na odłupkach częściowo korowych	na odłupkach negatywowych
jednokierunkowy	5		3	
jednokierunkowy + poprzeczny	2	2		
jednokierunkowy + poprzeczny zgodny				1
przeciwstawny	1	1	1	
koncentryczny	2			1
przeciwstawny + poprzeczny zgodny	1			
przeciwstawny góra-dół + poprzeczny	1			
poprzeczny zgodny			1	
zatepic				1

Piętki odłupków najczęściej są dzikie (50,00%), a w następnej kolejności facetowane (26,32%). Pojawiają się też korowe, uformowane, krawędziowe i nieczytelne (tabela 5).

Tabela 5. Pietraszyn, stanowisko 49. Odłupki i narzędzia — rodzaj piętki

Table 5. Pietraszyn, site 49. Flakes and tools — type of butts

Rodzaj piętki	Odłupki			Narzędzia		
	korowe	częściowo korowe	negatywowe	korowe	częściowo korowe	negatywowe
korowa	1			1		
dzika	3	6	2	5	2	1
uformowana	1	1		1		
facetowana	2	2		2	2	2
krawędziowa	1		1			
nieczytelna		1			1	
suma	8	10	3	9	5	3

Wśród sęczków obserwuje się głównie odpryśnięte (26,32%), ścienione (15,79%) lub płaskie (15,79%). Obok nich spotyka się sęcзки dwudzielne, dwu-

dzielne ze skażą, V-kształtne, V-kształtne ze skażą, owalne. Czasem sęczałka brak (7,89%) (tabela 6).

Tabela 6. Pietraszyn, stanowisko 49. Odłupki i narzędzia — rodzaj sęczałki
Table 6. Pietraszyn, site 49. Flakes and tools — type of bulbs

Rodzaj sęczałki	Odłupki			Narzędzia		
	korowe	częściowo korowe	negatywowe	korowe	częściowo korowe	negatywowe
dwudzielny		1	1		1	
dwudzielny ze skażą	1	1			1	
odpryśnięty	3	2	2	2	1	
V-kształtny		1		2		
V-kształtny ze skażą	1					
owalny		1				
ścieniony	1	1		1	1	2
płaski	1	1		2	1	1
nieczytelny	1			1		
brak		2		1		
suma	8	10	3	9	5	3

Kąt piętkowy jest w większości przypadków rozwarty (60,53%), mniej często ostry (31,58%) i prosty (7,89%) (tabela 7).

Tabela 7. Pietraszyn, stanowisko 49. Odłupki i narzędzia na odłupkach — kąt piętkowy
Table 7. Pietraszyn, site 49. Flakes and tools on flakes — angle of striking

Kąt piętkowy	Odłupki			Narzędzia		
	90°	>90°	<90°	90°	>90°	<90°
korowe		4	4	1	4	4
częściowo korowe	2	8			4	1
negatywowe		1	2		2	1
suma	2	13	6	1	10	6

Wszystkie okazy wykonane zostały z krzemienia narzutowego górnośląskiego. Opierając się na klasyfikacji tego krzemienia, dokonanej przez E. Fołtyną i L. Jochemczyka (E. Fołtyn, w druku), stwierdzamy, że w omawianym zbiorze dominują wyroby grup surowcowych IX (23,61%) i VII (20,83%). Mniej licznie są reprezentowane grupy XII (12,50%), VI (8,33%), XI (8,33%), XVI (5,56%). Udział pozostałych grup jest wyraźnie mniejszy (< 4,17%) (tabela 8).

Tabela 8. Pietraszyn, stanowisko 49. Struktura surowcowa inwentarza krzemienego
 Table 8. Pietraszyn, site 49. Raw material of the flint inventory

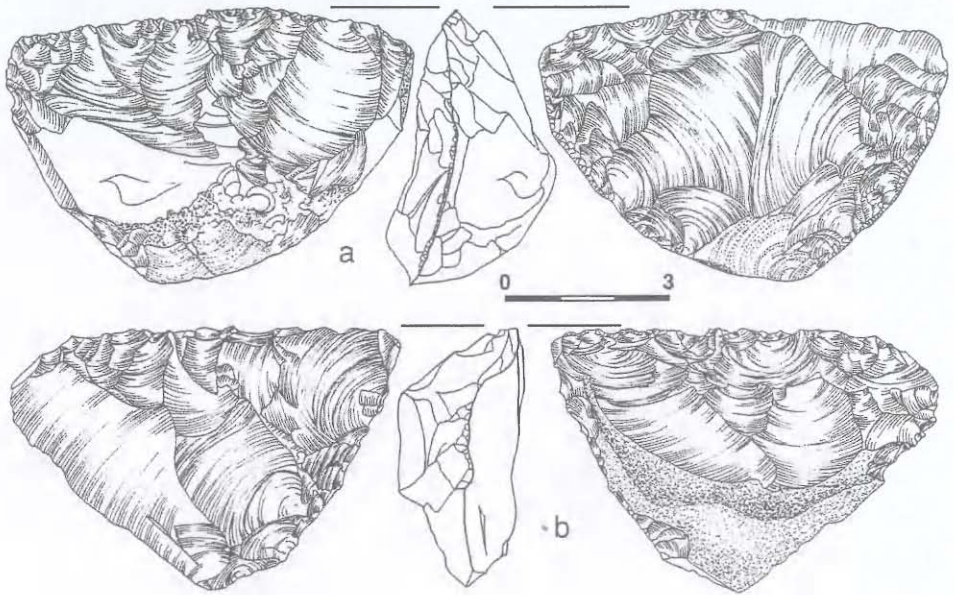
Rodzaj wyrobu	Krzemień narzutowy górnośląski, grupy														
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	XI	XII	XIV	XV	XVI	Nn
odłupki	2	1					4	1	8	2	4		2		
narzędzia	1	1	2	1	1	6	11		8	3	5	1		4	2
inne									1	1					
suma	3	2	2	1	1	6	15	1	17	6	9	1	2	4	2

Objaśnienie: Nn — grupa nieznaną.

Key: Nn — unknown group.

Pozostałe stanowiska dostarczyły nielicznych znalezisk. Wśród noży wyróżnia się okaz przypominający formy typu Wolograd (Pietrowice Wielkie 8 — ryc. 19a). Wielce charakterystyczny jest także nóż asymetryczny kształtu owalnego z nasadą zaokrągloną i wierzchołkiem w postaci poprzecznej krawędzi (Pietrowice Wielkie 76 — ryc. 19b).

Pozostałe noże to prądniki — bez (ryc. 20c) i z negatywem po odbiciu paralcowym (Cyprzanów 3 — ryc. 20a). Osobny problem stanowi atypowy nóż

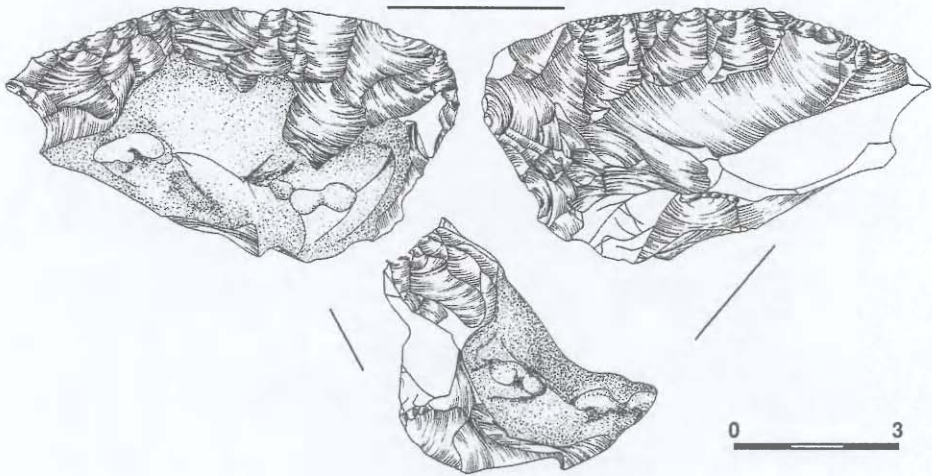

Ryc. 15. Pietraszyn, stanowisko 49
 a, b — zgrzebła.

Fig. 15. Pietraszyn, site 49
 a, b — side-scrapers.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

Ryc. 16. Pietraszyn, stanowisko 49. Zgrzebło.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 16. Pietraszyn, site 49. Side-scraper.

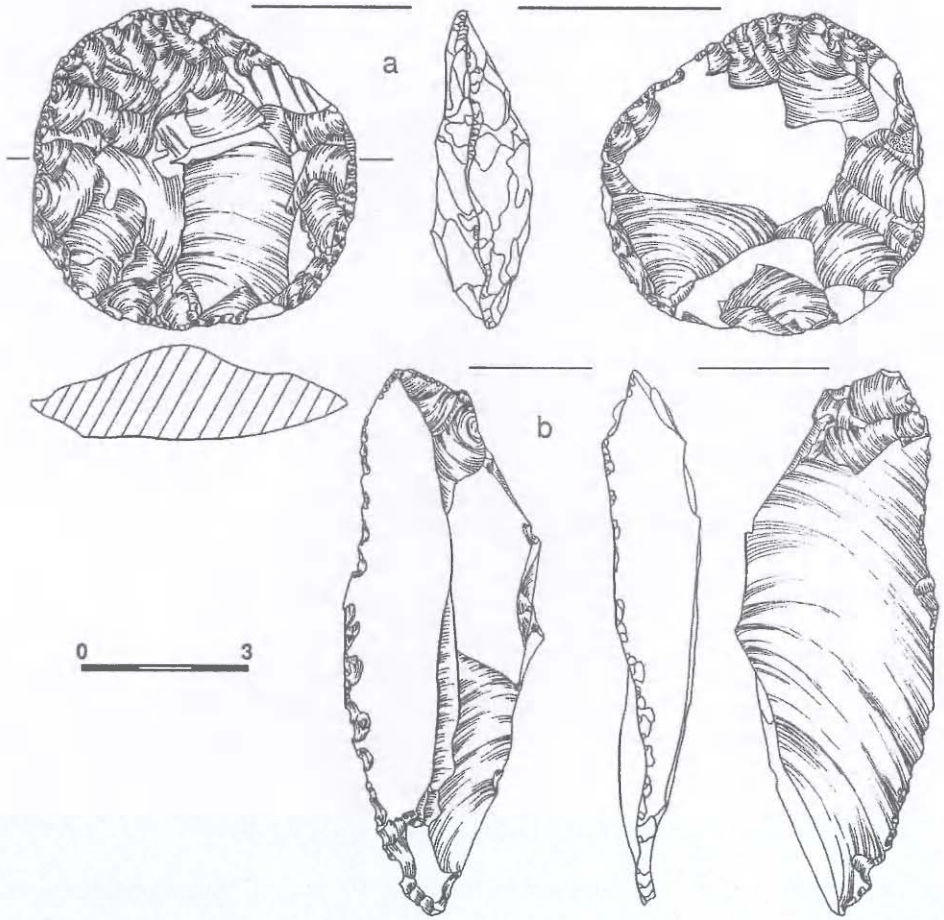
Drawn by E. M. Foltyn

z retuszowanym tyłcem pozbawiony obróbki bifacjalnej (Maków 15). Ponadto reprezentowane są: 1 zgrzebło zbieżne (Pietrowice Wielkie 8), 1 zgrzebło podwójne wklęsło-wypukłe oraz 1 półwyrób narzędzia bifacjalnego (Cyrzanów 3 — ryc. 20b).

POZYCJA TAKSONOMICZNA MATERIAŁÓW

Stanowiskiem o zbliżonej do Pietraszyna 49 pozycji chronologicznej jest stanowisko Mesvin IV (M. Cahen, J. Michel 1986). Pod względem techniczno-morfologicznym podobieństwo pomiędzy tymi stanowiskami widoczne jest w występowaniu analogicznych pięściaków i noży asymetrycznych, a ponadto w znajomości techniki lewaluaskiej. Obserwuje się też wyraźne różnice. Inwentarz z Mesvin IV nosi wyraźne piętno lewaluaskie przejawiające się w wysokim udziale odłupków i ostrzy lewaluaskich oraz wykorzystywaniu półsurowca lewaluaskiego do produkcji zgrzebeł. W Pietraszynie 49 ślady techniki lewaluaskiej są słabo zaznaczone (5,71% odłupków i narzędzi). Oprócz tego w Meswinie IV licznie pojawiają się narzędzia wnekowe, narzędzia zębate, drapacze — formy, których w zasadzie brak w zbiorze z Pietraszyna 49. Różnice te wynikają z faktu, że na stanowisku 49 w Pietraszynie mamy do czynienia, w głównej mierze, z produktami obróbki trój- i dwuściennej. W Meswinie IV na odwrót, technika bi- i trifacjalna stanowi poniekąd uzupełnienie techniki lewaluaskiej.

Znaleziska z pozostałych stanowisk górnośląskich znajdują analogie raczej na wschodzie Europy. Pochodzący z Pietrowic Wielkich 8 nóż wykazuje nawiązania w inwentarzach ze stanowisk Starosiele (A. Marks, V. P. Chabay 1998, ryc. 7–17; K. Moningal 1998, ryc. 2g, h) i Wolgograd (S. N. Zamiatnin 1961,

Ryc. 17. Pietraszyn, stanowisko 49
a — groszak; b — ostrze-odlupek.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 17. Pietraszyn, site 49
a — round scraper; b — point-flake.

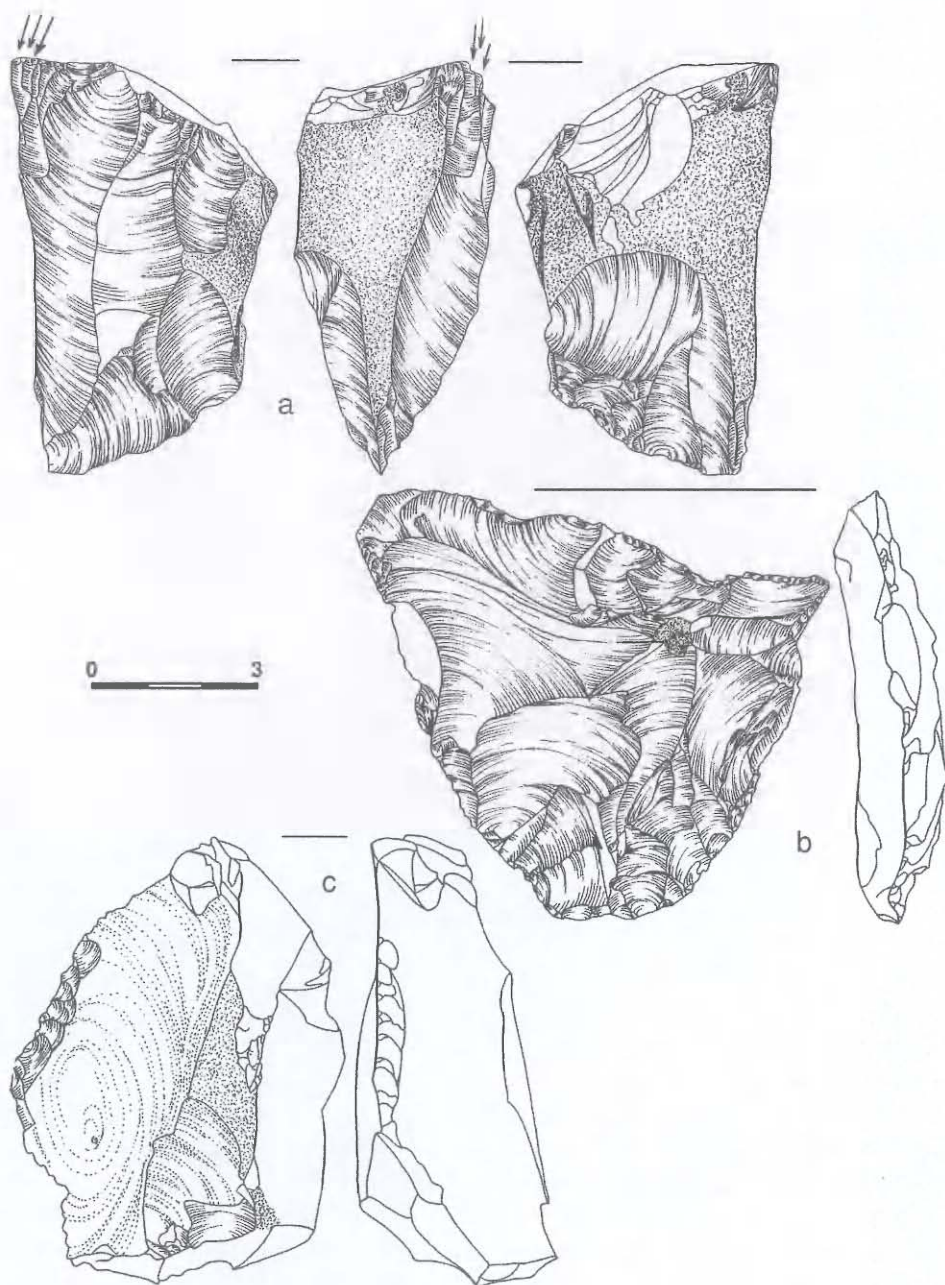
Drawn by E. M. Foltyn

ryc. 1). Z kolei nóż z Pietrowic Wielkich 76 ma odpowiedniki na stanowisku Antonowka (V. N. Gladilin 1976, tabl. LVIII 1–3).

KULTURA MIKOCKA NA GÓRNYM ŚLĄSKU

W chwili obecnej na Górnym Śląsku można wydzielić w rozwoju kultury mikockiej co najmniej dwa horyzonty chronologiczne. Przemawia za tym ustalona pozycja stratygraficzna materiałów i data TL z Dzierżysławia 1.

Starszy horyzont wyznaczają stanowiska Dzierżysław 1 i Pietraszyn 49. Inwentarz ze stanowiska Dzierżysław 1, z warstwy 6, wiąże się z piętnem warty lub

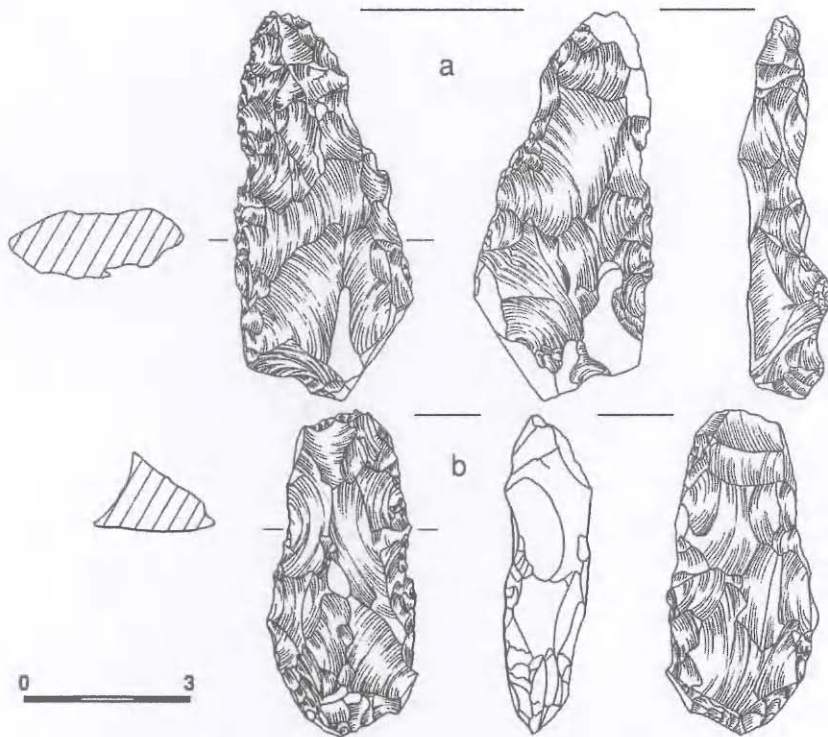

Ryc. 18. Pietraszyn, stanowisko 49
 a — rylec-rdzeń; b — przekłuwacz; c — odłupek retuszowany.

Rys. E. M. Foltyn

Fig. 18. Pietraszyn, site 49
 a — burin-core; b — perforator; c — retouched flake.

Drawn by E. M. Foltyn

Ryc. 19. Pietrowice Wielkie, stanowisko 8 (a) i 76 (b)
a, b — noże.

Rys. E. M. Foltyn

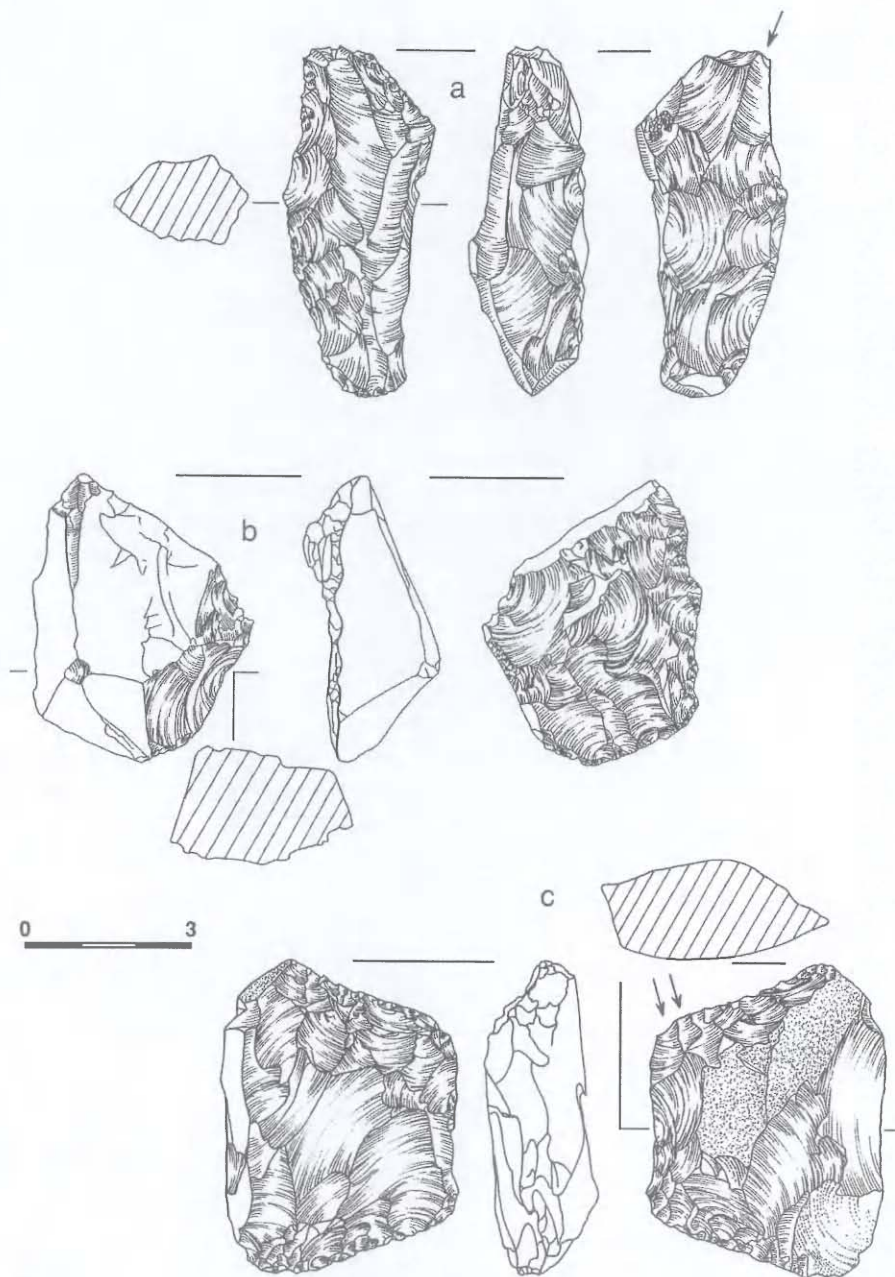
Fig. 19. Pietrowice Wielkie, sites 8 (a) and 76 (b)
a, b — knives.

Drawn by E. M. Foltyn

końcem piętra lubelskiego (E. M. Foltyn, E. Foltyn, J. K. Kozłowski 2000). Podobnego wieku, może nieco tylko młodszy, jest zespół ze stanowiska Pietraszyn 49. Podkreślenia wymaga fakt, iż oba te inwentarze są starsze od piętra eemu.

Pozostałe, ubogie znaleziska powierzchniowe nie dostarczyły wprost danych do datowania. Pewną wskazówką dotyczącą warunków ich zalegania, i pośrednio wieku, może być stan zachowania. Większość z tych zabytków pokrywa silna patyna barwy białej (Pietrowice Wielkie 23, 76), szarej (Cyprzanów 3) lub brunatnej (brunatno-żółtej, brunatno-czarnej; Pietrowice Wielkie 23, Maków 15). Brak patyny wykazują nóż i zgrzebło z Pietrowic Wielkich 8.

Przyjmuje się, iż patyna brązowo-żółta powstaje w warunkach ciepłego klimatu, w środowisku osadów o znacznej przepuszczalności, obfitujących w substancje żelaziste. Z kolei patyna biała tworzy się w warunkach klimatu zimnego, w środowisku alkalicznym (R. Rotländer 1975; R. Rotländer, M. Thomma 1975, s. 13; J. K. Kozłowski, M. Pawlikowski 1989, s. 43–46). Brak patyny charakterystyczny jest dla środowiska utworów lessowych.

Ryc. 20. Cyprzanów, stanowisko 3
 a, c — noże; b — zaczątkowiec narzędzia bifacjalnego.

Fig. 20. Cyprzanów, site 3
 a, c — knives; b — half-finished bifacial tool.

Rys. E. M. Foltyn

Drawn by E. M. Foltyn

Sądząc na podstawie lokalnej sytuacji stratygraficznej, artefakty musiały występować w kontekście osadów żwirowych, ale raczej aluwialnych niż fluwioglacjalnych (Maków 15, Pietrowice Wielkie 23), lessowych (Pietrowice Wielkie 8) albo w glebie (Cyprzanów 3, Pietrowice Wielkie 23, 76). Tak więc, pamiętając o wszystkich możliwych zastrzeżeniach, prawdopodobnie wydaje się datowanie tych znalezisk ogólnie na eem — dolny poziom środkowego podpiętra wisły.

W przypadku materiałów z Cyprzanowa 3 nie można wykluczać ich starszego wieku. Materiały te znaleziono na powierzchni osadów morenowych lub fluwioglacjalnych zlodowacenia odry. Mogą być więc one datowane na piętro lubelskie bądź piętro warty albo później.

ZAGADNIENIE GENEZY KULTURY MIKOCKIEJ W EUROPIE ŚRODKOWEJ

Obecność na Górnym Śląsku trzech stanowisk wschodniomikockich, które są starsze od ostatniego interglacjału (stadium 5e), mianowicie Dzierżysławia 1, Pietraszyna 49 i prawdopodobnie Cyprzanowa 3, pozwala przeciwstawić się hipotezom, głównie badaczy niemieckich, których zdaniem przemysły wschodniomikockie w środkowej Europie odpowiadają wyłącznie schyłkowi stadium izotopowego 5, stadium 4 oraz, jak ostatnio uznano, także stadium 3 (G. Bosinski 1967, s. 52; D. Richter, W. J. Rink, H. P. Schwarz, G. A. Wagner, J. Waiblinger 1999, s. 14; T. Utheimer 2000). Biorąc pod uwagę obecność elementów mikockich w osadach interglacjalnych na terenie Polski (warstwa 6 Piekar III i warstwa 5 Piekar I — por. S. K. Kozłowski, E. Sachse-Kozłowska red., w druku), można sugerować długotrwały rozwój tradycji mikockiej, poprzedzający pojawienie się wczesnovistulianskich przemysłów wschodniomikockich, dobrze znanych z Jaskini Ciemnej, schroniska Wylotnego, Jaskini Okiennik i innych stanowisk na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

Z drugiej strony, znaleziska zachodnioeuropejskie wskazywałyby, iż tradycja mikocka występowała także przez długi okres, od strefy izotopowej 8 aż do schyłku stadium 5 (a może nawet do początku stadium 3). Sugestie takie przedstawiono na podstawie analizy technologicznej klasycznej sekwencji z La Micoque, gdzie elementy obróbki trójściennej i obecność bifacjalnych form asymetrycznych obserwujemy w warstwach 3, 4, 5 i 5' — datowanych, poczynając od około 300 000 lat temu — aż do klasycznej warstwy 6, zapewne ze schyłku stadium 5, a więc około 70 000 lat temu (F. Delpech, J.-M. Geneste, J.-Ph. Rigaud, J.-P. Texier 1995, s. 154–155). Wczesne pojawienie się form asymetrycznych noży mikockich notujemy też na stanowisku Mesvin IV w Belgii, gdzie występują one w towarzystwie rozwiniętej techniki lewaluaskiej (M. Cahen, J. Michel 1986, s. 93, 100). Pewne elementy wczesnych noży-zgrzebeł bifacjalnych (ale bez typowego kontekstu mikockiego) występują też na stanowisku Cotte St.-Brelade na wyspie Jersey w warstwie datowanej na stadium izotopowe 7 (J. M. Cornford 1986).

W rezultacie hipoteza, ostatnio dość popularna, o zachodniej genezie także wschodniego mikokienu (por. np. F. Delpech, J.-M. Geneste, J.-Ph. Rigaud,

J.-P. Texier 1995, s. 155) musi zostać zrewidowana w wyniku odkryć przedstawionych w tej pracy.

Jednocześnie należy dodać, że na terenie wschodniej Europy nie stwierdzono śladów przemysłu mikockiego wcześniejszych od stadium izotopowego 5a, a większość materiałów ostatnio publikowanych mieści się w granicach strefy 3, sięgając nawet młodszej części tego stadium (A. Marks, V. P. Chabay 1998).

ANEKS

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

1. Pietraszyn, stanowisko 49, woj. śląskie

Lokalizacja i sytuacja geomorfologiczna

Stanowisko zlokalizowane jest w strefie krawędzi Płaskowyżu Głubczyckiego na prawym zboczu doliny Troi, około 220 m n.p.m. (ryc. 1). Krawędź Płaskowyżu, opadająca długimi stokami ku dolinie Odry, rozcięta jest przez jej dopływy na szereg garbów. Dolina Troi dość głęboko wcina się w wysoczyznę. Różnice wysokości między płaskim dnem doliny a wysoczyzną dochodzą do 35 m. W wielu miejscach stoki są strome i mają charakter podcięć erozyjnych. Powierzchnia wysoczyzny w rejonie Pietraszyna jest prawie płaska; rozcinają ją tylko krótkie doliny potoków uchodzących do Troi i niewielkie dolinki denudacyjne (ryc. 21a, b).

Płaskowyż Głubczycki w plejstocenie dwukrotnie znalazł się w zasięgu lądolodu — w czasie zlodowacenia południowopolskiego (elstery, mindel) i w czasie zlodowacenia odry (saale, riss I). Lądolód zlodowacenia południowopolskiego pokrył cały Płaskowyż Głubczycki, natomiast zasięg zlodowacenia odry jest wciąż problematyczny. Jedni autorzy uważają, że lądolód rozprzestrzenił się na cały Płaskowyż, inni twierdzą, że dotarł jedynie do jego północnego obrzeżenia (por. J. Lewandowski 1988, s. 469, ryc. 4; J. Jersak 1991, s. 17, 19).

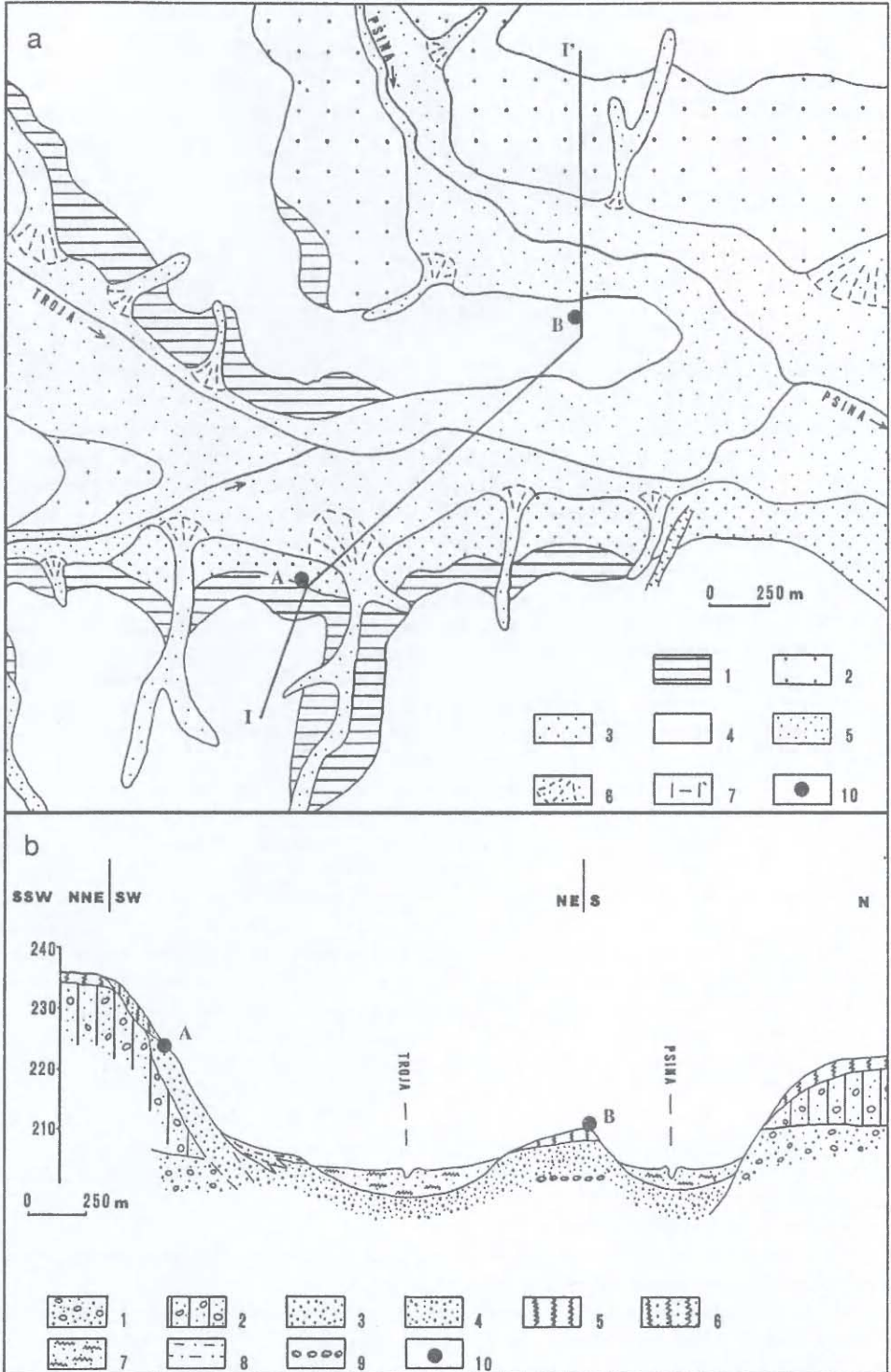
Rzeźba glacialna na Płaskowyżu Głubczyckim jest dobrze zachowana. Lądolód pozostawił po sobie utwory glacialne i fluwioglacjalne w postaci glin morenowych, piasków, żwirów i mułków, w tym także osadów form akumulacji szczelinowej. Gлина zwałowa zlodowacenia południowopolskiego na wysoczyźnie została zniszczona, zachowała się jedynie niewielkimi płatami w kopalnych dolinach (J. Lewandowski 1988, s. 470). Opisywana jest w literaturze jako ilasta, plastyczna glina o zabarwieniu ciemnym: szarym lub niebieskoszarym (J. Macoun, V. Šibrava, J. Tyraček, V. Kneblova-Vodičkova 1965, s. 89; J. Jersak 1991, s. 23). Odrzańskie gliny zwałowe, tworzące na Płaskowyżu Głubczyckim jeden poziom, są natomiast piaszczyste, bezwapienne, o zabarwieniu brązowym lub żółtobrązowym. Zawierają dużo materiału skandynawskiego i okruchy skał lokalnych (J. Macoun, V. Šibrava, J. Tyraček, V. Kneblova-Vodičkova 1965, s. 90; J. Jersak 1991, s. 23). Towarzyszą im nadległe, recesyjne utwory fluwioglacjalne (J. Lewandowski 1988, s. 469).

Na wysoczyźnie utwory glacialne zlodowacenia odry pokrywa less z piętra wisły (J. Jersak 1991, s. 25). W dolinie Odry i jej dopływów less spoczywa na osadach terasy uznawanej przez J. Macouna (J. Macoun, V. Šibrava, J. Tyraček, V. Kneblova-Vodičkova 1965, s. 110) za poziom erozyjny ze schyłku zlodowacenia odry. J. Jersak (1991, s. 24) i J. Lewandowski (1988, s. 471) oceniają jej wiek na piętro warty.

Ogólna sytuacja stratygraficzna

Na zboczu doliny Troi, na wysokości około 220–225 m n.p.m., w kilku piaskowniach można prześledzić charakter osadów budujących te partie doliny.

W nieczynnej piaskowni (około 2 km powyżej ujścia Troi do Psiny), w pobliżu której znajduje się stanowisko, odsłania się beżowo-szara, miejscami zielonkawo-szara piaszczysta glina morenowa. W trakcie wstępnych prac terenowych nie udało się ustalić jej miąższości. Przykryta jest ona

Ryc. 21. Sytuacja geologiczna obszaru badań

a. Szkic geologiczny obszaru badań. Zlodowacenie odry: 1 — glina zwałowa, 2 — piaski i żwiry fluwioglacjalne; piętro warty: 3 — piaski i żwiry rzeczne; piętro wisły (vistulian): 4 — lessy; holocen: 5 — piaski i mulki rzeczne, 6 — osady stożków napływowych; 7 — linia przekroju geologicznego. b. Przekrój geologiczny przez doliny Troi i Psiny. Zlodowacenie odry: 1 — piaski i żwiry fluwioglacjalne, 2 — glina zwałowa; piętro warty: 3 — piaski i żwiry rzeczne; piętro wisły (vistulian): 4 — piaski i żwiry rzeczne, 5 — lessy, 6 — pokrywy glin piaszczysto-pylastych („gliny peryglacjalne”); holocen: 7 — piaski i mulki rzeczne, 8 — osady stożków napływowych; 9 — bruk morenowy.

10 — stanowiska archeologiczne: A — Pietraszyn 49, B — Pietrowice Wielkie 8.

Wg G. N. Kotlickiej, S. Kotlickiego 1977; J. Wrońskiego, H. Kościówko 1982, z uzupełnieniami własnymi
Rys. M. Fajer

Fig. 21. Geological situation in the study area

a. Geological sketch of the study area. Odra glaciation: 1 — till, 2 — fluvioglacial sands and gravels; Warta stage: 3 — fluvial sands and gravels; Vistula stage (Vistulian): 4 — loesses; Holocene: 5 — fluvial sands and silts, 6 — alluvial fan deposits; 7 — line of geological profile. b. Geological cross-section of the Troja and Psina valleys. Odra glaciation: 1 — fluvioglacial sands and gravels, 2 — till; Warta stage: 3 — fluvial sands and gravels; Vistula stage (Vistulian): 4 — fluvial sands and gravels, 5 — loesses, 6 — silty-sandy clay covers (“periglacial loam clay”); Holocene: 7 — fluvial sands and silts, 8 — alluvial fan deposits; 9 — morrainic pavement.

10 — archaeological sites: A — Pietraszyn 49, B — Pietrowice Wielkie 8.

After G. N. Kotlicka, S. Kotlicki 1977; J. Wroński, H. Kościówko 1982, with amendments

Drawn by M. Fajer

cienką, 50-centymetrową warstwą pylastej gleby. Głina morenowa jest bezwęglanowa, zawiera dużo żwirów i głazików (mleczny kwarc, gnejs, okruchy skał skandynawskich). W składzie mechanicznym gliny przeważa frakcja piasku 1,0–0,1 mm — 52% (w tym największy udział ma piasek drobny — 28%), frakcja poniżej 0,1 mm stanowi 36%, żwiry o średnicy 5–1 mm — 12%. W glinie widoczne są drobne kongrecje żelaziste i stalowo-szaro-zielonkawe plamki wskazujące na procesy oksydoredukcyjne. Zawartość Fe_2O_3 wynosi 1,0–0,5%¹.

Niżej na stoku odsłaniają się piaski drobnoziarniste, siwo-beżowe i beżowe z rdzawymi warstewkami silnie scementowanymi związkami żelaza. Są one, od strony doliny, „doklejone” do gliny morenowej. Piaski charakteryzują się dobrym wysortowaniem ($\delta = 0,48$), mieszczą się w przedziałach frakcji 0,8–0,05 mm. W ich składzie przeważa frakcja 0,25–0,1 mm — 70%, zawartość frakcji 0,1–0,05 mm wynosi 15%, pozostałe 15% stanowią piaski o średnicy 0,8–0,25 mm. Udział Fe_2O_3 waha się od 0,7% w warstwach piasków beżowych do 6–4% w warstewkach żelazistych².

Pod gliną morenową występują, ukazujące się w sąsiednich odsłonięciach (około 1,5 km z biegiem rzeki), horyzontalnie zalegające średnioziarniste piaski z przewarstwieniami i wkładkami żwirów, silnie scementowane związkami żelaza. Zwraca uwagę duża zmienność frakcji osadów piaszczysto-żwirowych; obok odsłonięć ze żwirami występują bardzo drobnoziarniste, mulkowe piaski.

Wiek osadów

Głina morenowa, pokryta cienką warstwą pylastego osadu jest wieku odrzańskiego.

Piaski ze żwirami, występujące pod gliną, wiążą się z akumulacją na przedpolu transgredującego lodolodu odrzańskiego (L. Baraniecki 1962).

Piaski leżące — częściowo — na glinie morenowej stanowią inny rodzaj osadu, powstałego w wyniku działalności odmiennych procesów, być może w odmiennych warunkach klimatycznych. Według J. Jersaka (1991, s. 24) piaszczyste i piaszczysto-żwirowe osady w dolinach Psiny i Troi budują terasę słabo widoczną w morfologii spod pokrywy lessowej. Poziomy te składają się z rytmi-

¹ Na podstawie analiz uziarnienia próbek osadów pobranych z odkrywek na stanowisku 49 w Pietraszynie. Analizy wykonała M. Fajer w Laboratorium Katedr Geograficznych Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu.

² Por. przyp. 1.

cznie warstwowanych mułków, piasków drobno- i gruboziarnistych, a nawet żwirów. Uważa się, że są to osady rzeczne piętra warty, o czym świadczy less z ostatniego piętra zimnego, jako jedyny osad nadbudowujący te twory. Terasa vistulianka zaznacza się w dolinie Troi i Psiny w niższym położeniu, około 8 m nad współczesnym dnem.

Osad pylasty zalegający na glinie morenowej i aluwialnych odpowiada najprawdopodobniej tzw. glinie peryglacjalnej — pylasto-piaszczystej glinie pokrywającej stoki (L. Baraniecki 1965). Ponieważ „głina peryglacjalna” pokrywa osady rzeczne piętra warty, to musi ona być młodsza aniżeli piętro warty. „Głina peryglacjalna” kształtowała się w warunkach klimatu peryglacjalnego, po osadzeniu się lessu. Less ma stanowić domieszkę w pokrywie gliniastej. Miąższość lessów na Płaskowyżu Głubczyckim jest zmienna i w wielu miejscach, gdzie brak pokrywy lessowej, górne partie gliny morenowej o miąższości kilkudziesięciu centymetrów są wzbogacone we frakcję pyłową (J. Jersak 1991, s. 31). Uwzględniając fakt, iż w składzie gliny znajduje się less, jej wiek można szacować na vistulian.

Występowanie, stan zachowania i chronologia wyrobów krzemianych

Materiały krzemienne zalegały na powierzchni gliny morenowej i w stropie osadów aluwialnych pod przykryciem niezbyt miąższej warstwy „gliny peryglacjalnej”, przemieszczonej stokowo (ryc. 21b). Odkrycie zabytków było możliwe na skutek plantowania części obszaru żwirowni pod pole uprawne.

Zabytki wykazują nadzwyczaj „świeży” stan zachowania. Znakomita większość pozbawiona jest w ogóle patyny. Nieliczne odznaczają się delikatnym zbieleniem. Jednak należy zaznaczyć, iż zbielenie dotyczy powierzchni surowych. Było to więc zapewne zbielenie pierwotne, właściwe surowiakom, a nie wyrobom intencjonalnym. We wszystkich przypadkach tzw. powierzchnie przemysłowe są czyste. Pewna liczba okazów, na ogół na niewielkiej części powierzchni, ma ślady ogładzenia wodnego. Zdarza się też wygładzenie, szczególnie na wierzchołkach, będące najpewniej efektem ich użytkowania. Krawędzie z rzadka tylko uległy stłuczeniu. Tak się składa, że egzemplarze otoczone zawierają uszkodzenia przykrawędne powstałe w wyniku kontaktu z drobnymi żwirkami. Negatywy uszkodzeń są wyraźnie późniejsze od negatywów przemysłowych. Ponadto duża liczba wyrobów wyróżnia się spედolitowaniem „starym”, powstałym jeszcze przed wykonaniem narzędzi czy półsurowca, wtórną obróbką narzędziową czy rdzeniowaniem.

Ustalona pozycja stratygraficzna zabytków krzemianych w warstwie stropowej osadów rzecznych terasy warciańskiej, nadbudowanych „gliną peryglacjalną” z domieszką lessu, przesądza o ich datowaniu na piętro warty.

Inwentarz

Formy zaczątkowe nieokreślone: 1 placek krzemienia pokryty w znacznym stopniu korą z negatywem po odbiciu jednego szerokiego odłupka, 1 fragment silnie zniszczonej, z licznymi spękaniem i jamkami, a nawet otworami korazyjnymi, konkrecji ze śladami zaprawy (?) zatępiłkowej jednostronnej na węższej ścianie.

Debitaż: 3 odłupki korowe 100% (1 wiórowaty), 6 odłupków korowych 50% (1 poprzeczny, 5 jednokierunkowych, w tym 1 wiórowaty i 1 szerszy niż dłuższy), 12 odłupków częściowo korowych (5 jednokierunkowych, 2 koncentryczne, 1 jednokierunkowy+poprzeczny, 1 przeciwstawny, 1 poprzeczny zgodny+przeciwstawny, 1 przeciwstawny góra-dół+poprzeczny), 3 odłupki negatywowe (2 jednokierunkowe+poprzeczne, 1 przeciwstawny).

Narzędzia: 1. Pięściaki — 1 pięściak z tyłcem wykonany techniką *wechselseitig-gleichgerichtet* z podstawą silnie zgrubiałą; ze względu na silne spłaszczenie partii dystalnej zbliżający się do *Faustkeilblatt* (ryc. 2b); 1 *Faustkeilblatt* płasko-wypukły z podstawą zgrubiałą, na stronie wypukłej zachowana kora (ryc. 4a); 1 masywny pięściak na dużym, płaskim surowiaku, płasko-wypukły, z podstawą zgrubiałą, surową, strona wierzchnia w około 3/4 pokryta retuszem, na stronie spodniej retusz obejmuje wierzchołek i krawędzie boczne (ryc. 3). 2. Noże asymetryczne — 2 prądniki kształtu trapezowego z wierzchołkiem ścienionym przez dwustronny retusz, z tyłcem i podstawą naturalną, bez odbicia pararyłowego (ryc. 4b, 6a), 1 prądnik jw. z podstawą naturalną i tyłcem grzebieniowym uformowanym na przecięciu powierzchni korowej i naturalnej

(ryc. 6b), 1 fragment noża typu Bockstein formy trójkątnej z tyłcem korowym o wierzchołku odłamanym (ryc. 7b), 2 noże w przekroju poprzecznym częściowo dwuwypukłe, o tyłcu na całej długości łukowatym z częściową obróbką w partii bliżej wierzchołka (ryc. 7c, 8a), 1 nóż asymetryczny gruby z tyłcem korowym, esowatym, który łączy się z przenikliwym, ostrzowatym wierzchołkiem, okaz ten nawiązuje do typu Königsau (ryc. 8b), 1 nóż bardzo gruby z wierzchołkiem uformowanym techniką trifacjalną, jest to prawdopodobnie egzemplarz zaczątkowy albo przekształcony w trakcie użytkowania (ryc. 7a). 3. Pięściaki/noże — 1 narzędzie asymetryczne — pięściak/nóż; obróbka wierzchołka zbliża go do pięściaków, ze względu jednak na asymetrycznie korową podstawę przypomina bifacjalny nóż (ryc. 5a). 4. Zgrzebła — 1 zgrzebło podłużne wypukłe o retuszu dwuseryjnym, płaskim (ryc. 12a), 1 zgrzebło podłużne wypukłe z retuszem stromym, niezatapiającym (ryc. 12b), 1 fragment proksymalny zgrzebła podłużnego wypukłego o retuszu jednoseryjnym, przykrawędnym (ryc. 11b), 1 zgrzebło zbieżne, wypukłe na wierzchołku o retuszu jednoseryjnym, płaskim (ryc. 13c), 1 zgrzebło *déjeté* wypukłe z retuszem jednoseryjnym, płaskim ograniczonym do wierzchołka, sęczek ścieniony (ryc. 13b), 1 zgrzebło zbieżne o krawędziach wypukłych i retuszu jednej krawędzi jednoseryjnym, dwustronnym, na drugiej, na stronie spodniej, dwuseryjnym (ryc. 13a), 1 zgrzebło z krawędzią dwustronnie zaretuszowaną, wypukłe, retusz zgrzebła jest pokrywający i obfity (ryc. 14a), 1 półwytwór zgrzebła bifacjalnego z częściowym powierzchniowym retuszem (ryc. 5b), 2 zgrzebła bifacjalne, podłużne, na stronie wypukłej retuszowane retuszem bardziej stromym, stopniowym Quina (ryc. 14b, 10a), 3 zgrzebła bifacjalne poprzeczne o retuszu, na jednej stronie, bardziej stromym, piętrowym w typie retuszu Quina (ryc. 15a, b; 16), 1 narzędzie bifacjalne, nawiązujące do groszaka, wykonane na fragmencie surowiaka, z retuszem niemal dookołnym, dwustronnym przykrawędnym, płaskim (ryc. 17a). 5. Odłupki retuszowane — 3 jednoboczne podłużne (ryc. 18c), 1 jednoboczny poprzeczny (ryc. 13d), 1 jednoboczny poprzeczny z retuszem stromym, 1 lewaluaski jednoboczny z retuszem płaskim, 2 dwuboczne, 1 *appointé*, 1 z retuszem dookołnym zmiennym, 1 lewaluaski jednoboczny dwustronny (ryc. 2a). 6. Inne — 1 narzędzie zębato-wnękowe zwrotne, z wnąką klaktońską, 1 atypowy przekłuwacz o żądle umieszczonym na boku, dosyć szerokim, raczej słabo wyodrębnionym, retusz żądła, ograniczony do strony górnej, jest zwrotny (ryc. 18b), 1 atypowy przekłuwacz środkowy z kolcem drobno retuszowanym, krótkim, słabo wydzielonym, lekko zagiętym, wykonany na niewielkim okruchu, 1 masywny rylec-rzeń (ryc. 18a), 1 odłupek wiórowaty, korowy z płaskim, jednostronnym obocznym łuskaniem na stronie dolnej w partii wierzchołkowej (ryc. 17b). 7. Zaczątkowce form obustronnych — 3 półwytwory noży/zgrzebeł bifacjalnych (ryc. 10b; 9a, b), 1 półwytwór ostrza liściowatego bifacjalnego na okruchu termicznym (ryc. 11a).

2. Cyrzanów, stanowisko 3, woj. śląskie

Lokalizacja i sytuacja geomorfologiczna

Stanowisko usytuowane jest na lewym zboczu doliny Psiny, na wysokości około 17 m nad dnem doliny (219,5 m n.p.m.), na południe od drogi Pietrowice Wielkie–Cyrzanów. W podłożu znajduje się rozmyta morena zlodowacenia odry. Pokrywają ją deluwia piaszczysto-pylaste, na których rozwinęła się gleba bielnicowa zachowana w stanie subfosylnym. Gleba maskowana jest przez piaski (J. K. Kozłowski 1964a, s. 30; tenże 1964b, s. 187, 189, ryc. 4). Krótkie i strome zbocza podcięte erozyjnie przez rzekę zbudowane są z piasków i żwirów fluwioglacjalnych zlodowacenia odry.

Inwentarz

Narzędzia: 1. Noże asymetryczne — 1 nóż prądnik wykonany techniką trifacjalną o wierzchołku zaostrozonym odbiciem pararylcowym, z negatywowymi i zatępienymi tyłcem i podstawą (ryc. 20a), 1 nóż prądnik trapezowaty o przekroju płasko-wypukłym, z wierzchołkiem ścienionym dwustronnym retuszem, o tyłcu naturalnym i podstawie zatępionej (ryc. 20c). 2. Zgrzebła — zgrzebło bilateralne, wklęsło-wypukłe, z retuszem stromym, jednoseryjnym, raczej drobnym. 3. Zaczątkowce form obustronnych — półwytwór narzędzia bifacjalnego na fragmencie termicznym surowiaka (ryc. 20b).

3. Maków, stanowisko 15, woj. śląskie

Lokalizacja i sytuacja geomorfologiczna

Stanowisko położone jest na lewym zboczu doliny Psiny, na wysokości około 30 m nad holoceńskim dnem doliny (245 m n.p.m.), w odległości 10–15 m na wschód od skarpy przy drodze Krowiarki — Tlustomosty. W stropowej części osadów budujących zbocze widoczne są piaski skośnie warstwowane z wyraźnymi poziomami orsztynu, przykryte cienką warstwą osadu piaszczysto-pylastego z piętra wiśły. Niżej występują piaski i żwiry fluwioglacjalne zlodowacenia odry zalegające na bruku morenowym. Szczegółową sytuację następstwa osadów opisali M. Chmielewska, W. Chmielewski, A. Jahn (1955, s. 60–64).

Inwentarz

Narzędzia: 1. Noże asymetryczne — 1 atypowy nóż z tyłcem retuszowanym zwrotnie; surowiec — krzemień narzutowy górnos Śląski odmiany I (E. Foltyn, w druku).

4. Pietrowice Wielkie, stanowisko 8, woj. śląskie

Lokalizacja i sytuacja geomorfologiczna

Stanowisko leży w odległości około 700 m na północny zachód od ujścia Troi do Psiny, gdzie wysoczyzna lessowa opada długim, łagodnym stokiem w kierunku połączenia dolin obu rzek. Poziom, na którym znajduje się stanowisko, położony jest 8–10 m nad dnem doliny (211 m n.p.m.) i tworzy spłaszczenie podstokowe. Nie można wykluczyć, iż jest to fragment terasy vistuliańskiej. Budują go średnioziarniste żwiry warstwowane, zalegające na serii osadów fluwioglacjalnych zlodowacenia odry, przykryte cienką w tym miejscu, 1,0–1,5-metrową, warstwą lessu. W podłożu, na głębokości około 6 m, występuje bruk morenowy (J. K. Kozłowski 1964a, s. 77, 121; tenże 1965, tabela I, ryc. 1).

Inwentarz

Narzędzia: 1. Noże asymetryczne — 1 podtrójkatny nóż bliski typowi Wołogograd (Suchaja Mezcetka), z tyłcem zatępionym łukowatym i podstawą na przecięciu powierzchni naturalnej i negatywowej (ryc. 19a). 2. Zgrzebła — 1 zgrzebło zbieżne, wypukłe; retusz jednej krawędzi jednoseryjny, wysoki, na drugiej stopniowy.

5. Pietrowice Wielkie, stanowisko 76, woj. śląskie

Lokalizacja i sytuacja geomorfologiczna

Stanowisko położone jest na wschód od stanowiska 8 w Pietrowicach Wielkich, w widłach Troi i Psiny, na równinie zalewowej zbudowanej z piasków i mułków holocenu.

Inwentarz

Narzędzia: 1. Noże asymetryczne — nóż owalny obrobiony techniką trifacjalną, z tyłcem i podstawą zatępienymi; wierzchołek w postaci poprzecznej krawędzi, prosty (ryc. 19b).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Baraniecki L.

- 1962 *Morfologia i stratygrafia czwartorzędu w dorzeczu Troi* (maszynopis przechowywany w Bibliotece Instytutu Śląskiego w Opolu).
- 1965 *Zagadnienia pokryw gliniastych w środowisku peryglacjalnym na przykładzie Sude-tów, Karpat, Czechostowacji i Spitsbergenu*, „Biuletyn Instytutu Geologicznego”, nr 187, s. 349–414.

Bosinski G.

- 1967 *Die mittelpaläolithische Funde im westlichen Mitteleuropa*, „Fundamenta”, t. A/4, Köln.

- Cahen M., Michel J.
1986 *Le site paléolithique moyen ancien de Mesvin IV (Hainaut, Belgique)*, [w:] *Chronostratigraphie et faciés culturels du Paléolithique inférieur et moyen dans l'Europe du nord-ouest*, A. Tuffreau, J. Sommé red., Paris, s. 89–102.
- Chmielewska M., Chmielewski W., Jahn A.
1955 *Stanowisko paleolityczne w Makowie*, „Biuletyn Peryglacjalny”, nr 2, s. 59–71.
- Chmielewski W.
1975 *Paleolit środkowy i górny*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, W. Hensel red., t. I, *Paleolit i mezolit*, W. Chmielewski i W. Hensel red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 9–158.
- Cornford J. M.
1986 *Specialized resharpening techniques and evidence of handedness*, [w:] *La Cotte de St. Brelade 1961–1978. Excavations by C. B. M. Mc Burney, P. Callow, J. M. Cornford red.*, Norwich, s. 337–353.
- Delpech F., Geneste J.-M., Rigaud J.-Ph., Texier J.-P.
1995 *Les industries antérieures à la dernière glaciation en Aquitaine septentrionale: chronologie, paléoenvironnements, technologie, typologie et économie de subsistance. Les industries à pointes foliacées d'Europe centrale*, Supplement „Paléo”, t. 1, s. 133–163.
- Fajer M., Foltyn E. M., Foltyn E., Kozłowski J. K.
w druku *Contribution à l'évolution du Micoquien en Europe centrale (nouvelles découvertes du Micoquien en Haute Silesie, Pologne)*, [w:] *Les industries bifaciales du Paléolithique moyen*, „Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège”.
- Foltyn E.
w druku *Krzemieniarstwo kultur z ostrzami liściowatymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry i Wisły*.
- Foltyn E. M., Foltyn E., Kozłowski J. K.
2000 *Première évidence de l'âge pré-émien des industries à pièces bifaciales asymétriques en Europe centrale*, [w:] *Toward Modern Humans. The Yabrudian and Micoquian 400–50 k-years ago*, A. Ronen, M. Weinstein-Evron red., „British Archaeological Reports, International Series”, nr 850, s. 167–172.
- Gladilin V. N.
1976 *Problemy rannego paleolita wostočnoj Evropy*, Kiev.
- Jersak J.
1991 *Lessy formacji umiarkowanie wilgotnej na Płaskowyżu Głubczyckim*, [w:] *Less i osady dolinne*, J. Jersak red., Katowice, s. 10–49.
- Kotlicka G. N., Kotlicki S.
1977 *Mapa geologiczna Polski, 1:200 000*, Arkusz Gliwice, Warszawa.
- Kozłowski J. K.
1964a *Paleolit na Górnym Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1964b *Quelques problèmes de la subdivision chronologique du Magdalénien en Europe centrale*, „Archaeologia Polona”, t. 7, s. 180–192.
1965 *Węzłowe problemy chronologii paleolitu w dolinie Odry i Cyny pod Raciborzem*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Archeologia”, nr 3, s. 5–38.

- Kozłowski J.K., Kozłowski S.K.
1977 *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa.
- Kozłowski J.K., Pawlikowski M.
1989 *Investigations into the northern lithic raw materials in Upper Silesia (Poland). Northern (erratic and jurassic) flint of south Polish origin in the Upper Palaeolithic of Central Europe*, „Prace Archeologiczne”, t. 43, s. 17–46.
- Kozłowski S.K., Sachse-Kozłowska E. red.
w druku *Les sites paléolithiques de Piekary, Pologne*, „Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège”.
- Lewandowski J.
1988 *Plejstocen środkowy w strefie doliny Odry: Brama Morawska — Kotlina Raciborska (próba syntezy)*, „Przegląd Geologiczny”, t. 8, s. 465–473.
- Macoun J., Šibrava V., Tyraček J., Kneblova-Vodičkova V.
1965 *Kvartér Ostravska a Moravské bramy*, Praha.
- Marks A., Chabay V.P.
1998 *The Middle Palaeolithic of Western Crimea*, t. 1, Liège.
- Moningal K.
1998 *The lithic industries from Starosiele. Préhistoire d'Anatolie — genèse de deux mondes*, t. I, „Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège”, t. 85, s. 309–319.
- Richter D., Rink W.J., Schwarz H.P., Wagner G.A., Waiblinger J.
1999 *Thermoluminescence dating of Middle and Upper Palaeolithic cave sites in Southern Germany*, [w:] *Central and Eastern Europe from 50 000–30 000 B.P. (abstracts)*, Düsseldorf, s. 13–15.
- Rotländer R.
1975 *The formation of patina on flint*, „Archaeometria”, t. 17, s. 106–109.
- Rotländer R., Thomma M.
1975 *Über die Patinabildung an Silices und verwandte Erscheinungen*, „Informationsblätter zu Nachbarwissenschaften der Ur- und Frühgeschichte”, t. 6, Chemie, s. 1–34.
- Utheimer T.
2000 *Stone tools, „Time of Activity” and the transition from the Middle to the Upper Palaeolithic in Bavaria (Germany)*, [w:] *Neanderthals and Modern Humans — Discussing the Transition. Central and Eastern Europe from 50 000–30 000 B.P.*, J. Orschiedt, G. C. Weniger red., Düsseldorf, s. 133–150.
- Wiśniewski A.
1998 *Paleolit środkowy ziem Polski południowo-zachodniej*, Wrocław (maszynopis pracy doktorskiej przechowywany w Katedrze Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego).
- Wroński J., Kościówko H.
1982 *Mapa geologiczna Polski, 1:200 000*, Arkusz Nysa, Warszawa.
- Zamjatnin S.N.
1961 *Stalingradskaja paleolitičeskaja stajanka*, „Kratkie soobščeniya o dokladach i poľnych issledovanijach Instituta Archeologii”, t. 82, s. 5–36.

MARIA FAJER, EDELGARDA M. FOLTYN,
EUGENIUSZ FOLTYN, JANUSZ K. KOZŁOWSKI

REMARKS ON THE MICOQUIAN CULTURE IN UPPER SILESIA. A CONTRIBUTION
ON THE GENESIS OF THE MICOQUIAN CULTURE IN CENTRAL EUROPE

S u m m a r y

Two sites of the Micoquian Culture are known in the literature from Upper Silesia: Pietrowice Wielkie site 23 (excavations from the period between the two World Wars; see for example J.K. Kozłowski 1964a, s. 79, 161) and Dzierżysław site 1 (excavations of 1962–1992; see E.M. Foltyn, E. Foltyn, J.K. Kozłowski 2000). Recently it has been possible to gain access to four other sites of this culture which were also discovered in the Inter-War period: Cyprzanów site 3, Maków site 15, Pietrowice Wielkie site 8, Pietrowice Wielkie site 76 (see M. Fajer, E.M. Foltyn, E. Foltyn, J.K. Kozłowski, in print). Apart from these, a relatively rich collection of finds was collected in 1993–1997 on site 49 in Pietraszyn (see M. Fajer, E.M. Foltyn, E. Foltyn, J.K. Kozłowski, in print).

All these sites occur on the Głubczyce Plateau and form a sort of concentration in the catchment areas of the Psina and Troja rivers (Fig. 1).

Site 49 at Pietraszyn which has produced the largest number of finds (72 items) is probably a workshop where bifacial tools were produced. Here several varieties of Upper Silesian erratic flint were used (Table 8). The inventory exhibits a twofold dominance of tools (46 items) over flakes (24 examples). The tools were made (see Table 1) of nodules (of slab form), waste and pieces (52.17%) and flakes (47.83%). Bifacial tools with surface retouch dominate over unifacial ones. The working techniques were bifacial and trifacial. The sections of the tools are flat-convex and double flat-convex (Table 2). Attention is drawn by the occurrence of 14 side-scrapers, 8 asymmetric knives, 3 hand-axes (Figs 2b, 4a, 3) — among them of Micoquian type and *Faustkeilblatt*, one hand-axe/knife (Fig. 5a) and 11 retouched flakes (Figs 2a, 13d, 18c). Among the side-scrapers, bifacial forms predominate (Figs 5b, 14a, b, 10a, 15a, b, 16, 17a) over unifacial ones (Figs 11b, 12a, b, 13a, b, c). Among the asymmetric knives are three Prondnik-knives (Figs 4b, 6a, b), one Bockstein type knife (Fig. 7b) and other types (Figs 7a, c, 8a, b). These tools are supplemented by one denticulated notched piece, two atypical perforators (Fig. 18b), one burin-core (Fig. 18a), one flake-like blade with retouch on the tip (Fig. 17b), three half-finished of knife/side-scrapers (Figs 10b, 9a, b) and one half-finished leaf point (Fig. 11a). The flakes come mainly from bifacial working. They are characterized by differentiation of the dorsal surface (Table 3–4). Their butts are most often unprepared (Table 5), bulbs are detached, thinned or flat (Table 6) and the angle of striking is obtuse (Table 7). The assemblage also contains two unclassified half-products. They exhibit traces of the start of the use of Levalloisian (Fig. 2a) and discoidal core technique.

From the technological-morphological point of view the material from Pietraszyn site 49 exhibits certain similarities with artefacts from Mesvin IV (M. Cahen, J. Michel 1986). The similarities concern the occurrence of analogous hand-axes and asymmetric knives and the knowledge of Levalloisian techniques. They also have similar chronology.

The remaining sites have produced small assemblages with rather eastern European affinities. From Cyprzanów site 3 come two Prondnik-knives (Fig. 20a, c) and one half-product of a bifacial tool (Fig. 20b) and a bilateral side-scraper. In the assemblage from Pietrowice Wielkie site 8 a knife resembling the form of a Wolgograd type (Fig. 19a) was found, as was a convex convergent side-scraper. The inventory is completed by an atypical knife with alternately retouched back from Maków site 15 and a trifacially-worked ovoid knife from Pietrowice Wielkie site 76 (Fig. 19b).

On the basis of the materials discovered so far, one may define two chronological horizons in the development of the Micoquian Culture in Upper Silesia. The inventories of Dzierżysław site 1 layer 6 and Pietraszyn site 49 belong to the older horizon (Warta stage or the end of the Lublin stage). The chronological position of the finds from Dzierżysław site 1 is determined by their stratigraphic position (Older Loess IIb according to J. Jersak 1991) as well as TL dates of the deposits in which they lay (E.M. Foltyn, E. Foltyn, J.K. Kozłowski 2000). The assignation of Pietraszyn site 49 to the earlier horizon is also determined by the geological context of the finds: in the upper layers of alluvia of the Warta stage terrace (Fig. 21a, b). The material from Cyprzanów site 3 can also be assigned to the pre-Eemian period.

By contrast the assemblages from Pietrowice Wielkie sites 8, 23, 76 and Maków site 15 can most probably be linked with the later horizon of development of the Micoquian Culture (the Eemian stage — the lower level of the middle Vistula substage). This would be indicated by the state or preservation of the artefacts, and the local stratigraphic situation at the place of discovery.

The inventories from the archaeological sites at Dzierżysław site 1, Pietraszyn site 49 and Cyprzanów site 3 (?) seem to confirm the existence in central Europe of eastern Micoquian industries earlier than the Eemian stage. The theory of the western origin of the eastern Micoquian Culture (see for example F. Delpech, J.-M. Geneste, J.-Ph. Rigaud, J.-P. Texier 1995, s. 155) would seem to require re-examination.

Translated by P.M. Barford

Adresy Autorów:

Mgr Maria Fajer
Katedra Paleogeografii i Paleoekologii Czwartorzędu
Uniwersytet Śląski — Wydział Nauk o Ziemi w Sosnowcu
ul. Będzińska 60
41-200 Sosnowiec

Dr Edelgarda M. Foltyn
Zakład Archeologii
Uniwersytet Śląski
ul. Bankowa 11
40-007 Katowice

Dr Eugeniusz Foltyn
ul. Tetmajera 18/24
43-502 Czechowice-Dziedzice

Prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski
Instytut Archeologii
Uniwersytet Jagielloński
ul. Gołębia 11
31-077 Kraków